

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**МИРЗО УЛУГБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ**

“ТАСДИҚЛАЙМАН”
ЎзМУ ректори

2019 йил “29”

“ТЕКШИРИЛДИ”
Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлиги

2019 йил “17”

Рўйхатга олинди. № БД-5210203-2.02.

2019 йил “17” 08

УМУМИЙ ПСИХОЛОГИЯ

ФАН ДАСТУРИ

Билим соҳаси: 200000 – Ижтимоий соҳа, иқтисод ва ҳуқуқ

Таълим соҳаси: 210000 – Социология ва психология

Таълим йўналиши: 5210203 –Психология (амалий психология)

Тошкент-2019

Фан дастури Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими йўналишлари бўйича Ўқув-услубий бирлашмалар фаолиятини Мувофиқлаштирувчи Кенгашининг 201_9 йил “14” 08 даги 4 -сонли баённомаси билан маъқулланган.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 201_9 йил “14” 10 даги 892 - сонли буйруғи билан маъқулланган фан дастурларини таянч олий таълим муассасаси томонидан тасдиқланган розилик берилган.

Фан дастури Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида ишлаб чиқилган.

Тузувчилар:

Фозиев Э.Ф.- Психология кафедраси профессори;
Мухамедова Д.Ф.- Психология фанлари доктори;
Илхомова Д.И.- Психология кафедраси доценти;
Расулов А.И.- Психология кафедраси доценти;
Карамян М.Х.- Психология кафедраси доценти;
Муллабоева Н.М.- Психология кафедраси доценти в.б.

Тақризчилар:

Мажидов Н.М. – Психология кафедраси доценти, психология фанлари номзоди

Миркосимова – Ўзбекистон халқаро ислом академияси профессори, педагогика фанлари доктори

Фан дастури Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети Кенгашида қўриб чиқилган ва тавсия қилинган (201_9 йил “24” 06 даги “10” – сонли баённома).

I. Ўқув фанининг долзарблиги ва олий касбий таълимдаги ўрни

“Умумий психология” фани бўйича тузилган дастур талабаларнинг психология соҳаси бўйича мутахассис сифатида шаклланиши учун зарур бўлган тасаввурлар, билимлар ва кўникмаларга мўлжаллаб тузилган. Талабаларнинг касбий тайёргарлигининг асосий олам, жамият ва инсоннинг ўрганиши учун психологик билимларга заруратнинг мавжудлиги; уларнинг дунёқарабини бойитиш ва ривожлантиришда психологик қонуниятларни ўрганишга эҳтиёжнинг мавжудлиги; инсон психологиясининг умумий психологик қонуниятларини, шахс ва воқелик, шахс ва жамият, шахс ва предметлар олами орасидаги муносабат, воқеликни англаши, оламнинг психологик таҳлили, психологик ҳодисаларнинг кечиши, психологиянинг тарихий ва назарий ролини жамиятда олиб борилаётган ишлар орқали амалга оширишга қаратиланлиги билан тавсифланади.

Умумий психология фани психология йўналишларида асосий вазифаларидан бирини эгаллайди. У бошқа фанларни ўқитишда асос сифатида хизмат қилиши мумкин. Бу курснинг асосий вазифаси талабаларда умум психологик билимларни шакллантириш. Бу фanning ўқув дастури олтита бўлимдан иборат: “Психологияга эволюцион кириш”, “Шахс психологияси”, “Ички регуляция”, “Сезги ва идрок психологияси”, “Диккат хотира психологияси”, “Тафаккур ва нутқ психологияси”, “Психология тарихи” ва “Психология методологияси”га доир маълумотларни ўзида мужассамлаштиради.

II. Ўқув фанининг мақсади ва вазифалари

Фanning предмети ва мазмуни: талабаларда умумий психология асосий тушунчалари ва категориялари, психологик жараёнлар, ҳолалар ва хусусиятларни ташкил этувчи тамойиллари, уларнинг механизмлари ва қонуниятларининг назарий ва амалий томонларини ўрганади.

Фanning ўқитишдан мақсади: талабаларда умумий психологик билимларни шакллантириш, воқелик ва жамиятдаги воқеа-ҳодисаларнинг, шахснинг ўзида кечадиган жараёнлар ва психологик билимларни шакллантириш, уларни жамият ҳаётида умумий психологик ҳодисалар, ҳолатлар ва жараёнларнинг моҳиятини таҳлил этишга, шахснинг камолоти ва унга таъсир кўрсатувчи омиллар, унинг индивидуал психологик хусусиятлари, эмоционал ва иродавий сифатларини таҳлил этишга ўргатишдан иборат.

Фanning вазифалари: Умумий психология фанини ўқитиш вазифалари қуйидагиларни ҳал этишга қаратилган: инсон руҳиятини психологик таҳлил этиш; умумий психология фанининг жамият ва шахс камолотидаги ўрнини талабаларга тушунтириш; воқеа ва ҳодисаларни психологик нуқтаи назардан таҳлил ва тадқиқ этиш малакасини ҳосил этиш; инсон психологиясини умумий илмий асосларини ўргатишни; жамият ва шахс орасидаги муносабатнинг психологик қонуниятлари асосида ривожлантиришни; умумий психология фани бўлимлари бўйича (психиканинг эволюцион

тараккиёти, шахс психологияси, ички регуляция, сезги ва идрок, диққат ва хотира, тафаккур ва нутқ) психологик билимларни таҳлил этиш, уларнинг қонуниятларини машғулот жараёнида талқил қилиш.

Фан бўйича бакалаврнинг билим, қўникма ва малакаларига қўйиладиган талаблар. **Бакалавр:** психиканинг объектив ва субъектив мезонлари, психикани ривожланиш босқичларини, инсон психикасининг ижтимоий-тарихий табиати, шахс назариялари, индивидуал психология хусусиятлари, шахснинг ички тартибга солиш механизмлари, психик билиш жараёнлари хусусиятлари, қонуниятлари, психология фанининг тарихи ва методологияси ҳақида *тасаввурга эга бўлиши*;

—шахс психологиясининг асосий қонуниятларини; шахс индивидуал-психологик хусусиятларини таҳлил қилишни; ички регуляциянинг мазмуни; эмоция ва ҳиссиёт муносабатлари; иродани шаклланиш ва ривожланиш қонуниятларини; ирода назарияларининг ўзига хослигини *билиши ва улардан фойдалана олиши*;

— иродани шаклланиш ва ривожланиш қонуниятларини татбиқ этиш; психик билиш жараёнлари; сезгининг хусусиятларини; идрок турлари ва уларнинг хусусиятларини; диққат ва хотиранинг психологик таърифини; диққатни ўрганишнинг амалий жиҳатлари; диққатга доир психологик назарияларни; хотира психологиясининг асосий қонуниятлари; инсон хотирасининг ташкил этувчи асосий тамойилларини; диққат ва хотиранинг ривожланишини диганостика қилиш; тафаккурга назарий ёндашувларини; инсон ақлий фаолиятининг дифференциал-психологик сифатларини; тафаккур ва нутқ муносабатларини; нуткий тафаккурнинг ривожланиш қонуниятларини; тафаккур турлари ва масала типларини амалий қўллашни; нутқнинг турлари ва функцияларини амалиётда қўллаш *қўникмасига эга бўлиши керак*.

III. Асосий назарий қисм. (Маъруза машғулотлари)

I модул. “Умумий психологияга эволюцион кириш”.

1-мавзу. Эволюцион психологияга кириш

Психология атамасини турли номлари. Илмий ва илмийгача бўлган психология. Ижтимоий фанлар, табиий фанлар ва психология. Психологияни мустақил фан сифатида шаклланиши. Илмий ва ҳаётий психология ва уларнинг ўзаро алоқаси. Илмий ва ҳаётий психологияни ўзаро ҳамкорлиги. Фанлар тизимида психологиянинг ўрни. Психология табиий ва гуманитар фан соҳаси сифатида. Математик билимларни психологиядаги ўрни. Илмий психологик билимларни ўзига хослиги

2-мавзу. Психиканинг эволюцияси ва вужудга келиши.

Инсон психикасини умумий қонуниятлари, тизими ва функциялари. Инсон психикасини тизими. Эволюцияда табиий танланишнинг ўрни. Дарвин назарияси. Эволюцияда табиий танланишнинг ўрни. Уильям Джеймс ва инстинктлар психологияси. Психология тарихида психика мезони. Психиканинг объектив ва субъектив мезонлари. Психикани ривожланиш

боскичлари. Хатти -ҳаракат шакллари. Туғма ва индивидуал хатти -ҳаракат. У. Джеймснинг инстинктлар назарияси. Ҳайвонлар интеллектуал хатти ҳаракат шакллари. Физиологлар тадқиқотларида хатти-ҳаракатнинг рефлектор назариялари. Замонавий йўналишларда ҳайвонлар ҳаракатларини ўрганилиши.

3-мавзу. Табиий ва жинсий танланиш назариялари

“Эволюция” тушунчаси табиий танланиш назариясини келиб чиқиш шартлари. Эволюцион назариянинг асосий шартлари, табиий танланиш натижалари. Эволюцион назариянинг мазмуни. Жинсий танланиш назариялари. Эволюция назариясида табиий ва жинсий танланишнинг ўрни. Генетик ўзгаришлар ва унинг ривожланишга таъсири. Танланишнинг тадрижий тавсифи. Ирсият ва ўзгарувчанлик. Ирсиятнинг инсон ривожланишига таъсири.

4-мавзу. Шахсни эволюцион жихатдан ривожланиши

Шахсни эволюцион жихатдан ривожланиши. Шахс назарияларига замонавий қарашлар. Эволюцион назариялар ва шахс. Шахс филогенези ва онтогенези. Ижтимоий ишлаб чиқариш инсон ҳаётининг усули сифатида. Меҳнат фаолият хусусияти: жамовий, ва бошқалар. Эҳтиёжларнинг вужудга келиши. Инсон ижтимоий мавжудот сифатида. Индивид, субъект, шахс, индивидуаллик тушунчаси

5-мавзу. Когнитив жараёнларни шаклланиши. Инсонда акс эттириш даражалари

Психология ва Ижтимоий фанларсида онг муаммоси. Ижтимоий ва индивидуал онг. Онгнинг вужудга келишида: жамоа, меҳнат фаолияти ва нутқ. Фаолият ва онг бирлиги принципи. Англанган ва англанмаган психик ҳодисалар. Установа тушунчаси (Д.Н.Узнадзе). Фаолият регуляциясида англанган ва англанмаган ҳодисаларнинг ўзаро таъсири

6-мавзу. Психик жараёнларни шаклланишида тилнинг аҳамияти
Меҳнат фаолиятида тилнинг шаклланиши ва вужудга келиши. Нутқнинг функцияси. Муомалага киришиш шахснинг фаоллиги сифатида. Нутқли ва нутқсиз муомала. Мулоқотнинг тизими. Онгнинг аниқ психологик тавсифи. Онгли тимсоллар тизими: хиссий махсулот, маъноси ва шахсий ғоя. Онгли дунё тасвирида унинг роли

7-мавзу. Инсон психикасини онтогенезда ривожланиши

Онгли ривожланиши ва унга ижтимоий тарихий тажрибаларни ўзлаштирилиши. Ўзлаштириш жараёнининг тавсифи. Интереорезация тушунчаси боланинг биргаликдаги фаолиятдан алоҳида фаолиятга этиш ҳолати. Экстериоризация тушунчаси ижодий фаолиятни шаклланишидаги ўрни.

Юкори психик функцияларни шаклланиши. Юкори психик функцияларни ихтиёрӣ характери ижтимоӣ ва билвосита. Онгнинг шаклланиши ва инсон шахси

8-мавзу. Психик жараёнлар ва миянинг ўзаро алоқадорлиги. Ҳаракат инсон фаолиятнинг бирлиги сифатида. Хатти-ҳаракат қурилмалари

Психофизиологик муаммо. Мия ва инсоннинг психик жараёнлари. Психик жараёнлар ҳолатига қараб муоммони тадқиқ қилиш ва ечими. Психофизиологик таъсир ҳолатлари. Психик жараёнларни физиологик ҳолатлардан чекланганлиги. Психологик билимларни таҳлил қилиш қонуниятлари. Мақсадга қаратилган фаолият. Образлар асосида фаолиятни назорат қилиш. Фаолиятнинг ўзига ҳослигига қараб тобеълик ҳолатлари. Ҳаракат фаолиятни таҳлил қилувчи асосий мезон сифатида. Фаолият ва операциялар. Мақсад ва мотивларни ўзига ҳослиги. Ўқиш жараёнининг мақсадлари. Ҳаракат қисмлари: ориентировка, бажарувчи, назорат. Ҳаракатнинг операцияга ўтиши. Ҳаракатли вазифалар ва бажариш ҳолатлари. Ҳаракатни коррекция қилиш. Афферент тизимлар роли. (Н. А. Бернштейн. инсоннинг психик жараёнлари ва мия. МНС тузилиши. Бош мия, орқа мия, периферик ва вегетатив нерв системаси. Ақлий ва ички ҳаракатлар. Бир ҳаракатдан иккинчи ҳаракатга, ақлий операцияларга ўтиш. Хатти-ҳаракат тушунчаси. (П.К.Анохин). Координацион ҳаракат тушунчаси. (Н.А.Бернштейн) ҳаракатларни ривожланиши. Психомоторика тушунчаси Ҳаракатнинг мақсад сари интилиш хусусияти. Ҳаракат регуляцияси. Ҳаракат асосини ориентирлаш тушунчаси. Ҳаракатнинг умумий фаолият жараёнлари хусусиятига боғлиқлиги. Ақлий ва ички ҳаракатлар. Бир ҳаракатдан иккинчи ҳаракатга, ақлий операцияларга ўтиш. Хатти-ҳаракат ҳаракат тушунчаси. (П.К.Анохин). Координацион ҳаракат тушунчаси. (Н.А.Бернштейн) ҳаракатларни ривожланиши. Психомоторика тушунчаси Ҳаракатнинг мақсад сари интилиш хусусияти. Ҳаракат регуляцияси. Ҳаракат асосини ориентирлаш тушунчаси. Ҳаракатнинг умумий фаолият жараёнлари хусусиятига боғлиқлиги.

9-мавзу. Зоопсихология ва қиёсий психологияга кириш. Ҳайвонлар психик фаолиятининг умумий тавсифи

Зоопсихология фан сифатида таркиб топиши. Ҳайвонлар хатти-ҳаракатларини ўрганишдаги ёндашувлари. Бихевиоризм, этология. Зоопсихология ва қиёсий психологияни Россияда ўрганилиши (В.А.Вангер, Н.Н.Ладигина-Котс ва бошқалар). Ҳайвонлар хатти-ҳаракатларини объектив ўрганиш имконияти. Табиий шарт-шароитларни кузатишда аниқ илмий методларнинг турлича эканлиги (Н.Тинберген, Г.Гуддол ва бошқалар), лаборатория эксперименти (Н.Н.Ладигина-Котс ва бошқалар), махсус ўргатиш ёки шакллантирувчи эксперимент (К.Прайор, Л.И.Уланова ва бошқалар). Зоопсихологияда психикани пайдо бўлиши. Филогенезнинг босқичларида хатта-ҳаракатларнинг пайдо бўлиши. Ҳайвонлар хатти-

ҳаракатларини ўрганиш босқичи. Ж.О.Ламеттри, Ж.Л.Бюффоннинг қарашлари. Эволюцион билимлар нуқтаи назарида инстинктларни ўрганиш. (Ж.Б.Ламарк, К.Ф.Рулье, Ч.Дарвин). Инстинктларга замонавий ёндашув. Инстинктив ҳатти-ҳаракатлар. Инстинктив ҳатти-ҳаракатлар ҳайвонлар ҳатти-ҳаракатининг асоси сифатида. Инстинктив ҳатти-ҳаракатларнинг ички омиллари. Инстинктив ҳатти-ҳаракатлар ва мулоқот. Инстинктив ҳатти-ҳаракатларнинг ички омили. Инстинктив ҳатти-ҳаракатларнинг ташқи омили. Инстинктив ҳатти-ҳаракатларнинг психик компоненти. Ўргатиш. Ўргатишнинг умумий характеристикаси. Кўникама. Ўргатиш ва мулоқот. Таклид қилиш.

10-мавзу. Ҳайвонларнинг психик фаолиятини онтогенезда ривожланиши. Ҳайвонот оламида психик функциялар эволюцияси.

Қиёсий психология

Онтогенезда ҳатти-ҳаракатлар муаммоси. Постнатал ҳатти ҳаракатда билиш жабҳалари. Психик фаолиятнинг ювенал (ўйин) даврда ривожланиши. Ҳайвонларда ўйиннинг умумий таснифи. Ўйин фаолияти орқали ҳайвонлар ҳатти-ҳаракатининг мустаҳкамлашиши. Ўйин фаолияти даврида мулоқотнинг ривожланиши. Ўйин фаолияти даврида билиш функцияларининг шаклланиши Тугма ва орттирилган ҳатти-ҳаракат шакллари. Онтогенезда ҳайвонлар ҳатти-ҳаракатининг биологик шартланганлиги. Преренатал даврда психик фаолиятнинг ривожланиши. Перенатал ривожланиш даврида туғма ва орттирилган ҳатти-ҳаракат шакллари. Ҳомила фаол ҳатти-ҳаракатининг ривожланиши. Сенсор қобилятларнинг ва мулоқот элементининг перенатал даврда ривожланиши. Психик фаолиятни янги постнатал даврда ривожланиши. Постнатал даврда ҳайвонлар ҳатти-ҳаракатининг ривожланишини ўзига хослиги. Постнатал даврда инстинктив ҳатти-ҳаракатлар. Биринчи тажриба. Ҳатти ҳаракат шакллариининг постнатал ҳолат билан ижобий алоқаси. Илк мулоқот шакллари. Элементар сенсор психика. Психик ривожланишнинг қуйи босқичи. Элементар сенсор психиканинг ривожланишини юқори босқичи. Перцептив психика. Перцептив психиканинг ривожланишини қуйи босқичи. Перцептив психиканинг ривожланишини юқори босқичи. Ҳайвонларда интеллект муаммоси. Антропогенез ва психика эволюцияси. Мехнат фаолиятининг вужудга келишидаги қийинчиликлар. Умумий ва яқка тартибдаги нутқнинг пайдо бўлишидаги муаммолар. Қиёсий психологияга кириш. Ҳайвонлар ва инсонларнинг психикасини қиёсий ўрганиш. Инсон боласи ва маймун боласидаги расм чизиш қобилятини солиштириш. Инсон психикаси ва ҳайвонларнинг психикасидаги умумий ўхшашликлар. Приматлар ҳатти-ҳаракатининг антропогенетик ўхшашликлари. Инсон этологияси. Маданий -тарихий назария.

II модул. “ШАХС”

1-мавзу. Шахс психологиясининг методологик принциплари

Методология илмий методлар назарияси сифатида. Шахсни ўрганиш. Психология тарихида шахснинг ўрни. Шахсни этник ва гендер жihatдан ўрганиш. Шахсни баҳолаш. Шахсни тадқиқ этиш. Инсон табиати ҳақидаги тадқиқотлар. Шахсни тадқиқ этиш методлари. Шахс назарияларини белгилловчи мезонлар. Ғарб психология мактабларида шахсни тадқиқ этиш ғоясининг ўзига хослиги.

А.Г.Асмолов бўйича шахсни тадқиқ этишда билиш вазиятлари хусусиятлари. Шахсни ўрганишда тизимлилик принципи даражалари, компонентлари ва тузилма ҳосил қилиш механизмлари (С.Л. Рубинштейн, Б.Г. Ананьев, В.С. Мерлин). Фаоллиқ принципи ва унга доир уч ёндашув (Н.А. Бернштейн, П.К. Анохин, Д.Н. Узнадзе, А.Н. Леонтьев. Тараққиёт принципи: детерминантлари, даражалари ва шахс ривожланиш босқичлари (З. Фрейд, Э. Эриксон, Н. МакВильямс), детерминизм принципи (Дж. Уотсон, С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев), назария, эксперимент ва амалиёт бирлиги принципи (Д. Кэмпбелл, В.Н. Дружинин, Т.В. Корнилова), детерминизм принципи.

Шахс психологияси, кўп қирралиги. Индивид, шахс, индивидуаллик. Шахснинг турли фанлар нуқтаи назаридан ўрганилиши. Шахс муаммоси ва фаннинг методологик даражалари. Шахсга нисбатан эволюцион тарихий ва тизимли ёндашув. Шахс фенотипик хусусиятларининг онтогенезда ривожланиши. Инсон табиатини эволюцион жihatдан тадқиқ этиш.

2-мавзу. Классик психоанализ ва унинг модификациялари

Психоанализ назарияси психик воқеликни илмий билиш шакли сифатида. Психологик назариянинг ўзига хослиги. Имплит концепция (Дж. Брунер ва Р. Тагиури). Эксплицит концепция. З.Фрейднинг классик психоанализи. Илмий ижоднинг уч босқичи: аффектив жароҳат модели, топик ва структуралӣ моделлар. Фрейд бўйича психосексуал тараққиёт босқичлари. К.Юнгнинг аналитик психологияси. Психика тузилмаси. Архетип ва психик функция тушунчалари. Индивидуация ва унинг босқичлари. Шахс тпологиясига ёндашувлар. А.Адлернинг Индивидуал психологияси. Номукамаллик тўғриси ва номукамаллик комплекси. Шахсий ва конструктив устуворлик ҳамда социал қизиқишлар, иодий Мен. Ҳаётий мақсад ва ҳаётий услублари тушунчалари. Классик психоанализнинг олти тамойили. Замонавий психоанализнинг асосий йўналишлари эго-психология (Х. Гартманн, А. Фрейд, Э. Эриксон), объектив муносабатлар психологияси (М. Кляйн, М. Балинт, Х. Кохут). Проблема привязанности и сепарации в работах психоаналитиков (Дж. Боулби, М. Малер). Психоаналитикларнинг ишларида меҳр ва ажралиш муаммолари (Дж. Боулби, М. Малер). Кўчиш ақ қарама-қаршилиқ. Кўчиш реакциясининг намоён бўлиш типлари, кўчишнинг асосий элементлари, кўчиш турлари классификацияси. Қарама-қаршилиқ ва унинг клиник намоён бўлиши.

Карама-каршилик классификациялари. Психологик механизмлар ва уларни диагностика методлари.

3-мавзу. Психологияда шахсни ўрганишлар назарияси

Ўргатиш қонуни (Э. Торндайк). Дж.Б.Уотсон ва Э.К. Толменнинг инсонга назарий қарашлари. Теория подкрепления Доллард ва Миллернинг мустахкамлаш назарияси. К.Халлнинг ўргатиш назарияси. Скиннернинг оперант шартланганлик назарияси. Оперантлик ва респондентлик ҳуқ-атвор. Ўргатиш жараён сифатида. Мустахкамлаш рағбатлантириш ва жазолаш қўрилишида. Мустахкамлаш тартиблари. Психопатологияда ўзлаштирилмаган ва адаптациялашмаган реакциялар. Ўргатиш психологиясида терапия принциплари. Ўргатиш ва социал когнитив назарияларнинг ўхшашлик ва тафовутлари. Кузатиш йўли билан ўрганиш (А. Бандура). Дикқат, хотира, ҳаракатни ўзлаштириш, мотивация кузатиш жараёнидаги таълимнинг тўрт жабҳаси. Агрессия ва унинг детерминантлари. Ўзини ўзи самарадорлигини ошириш ва унинг баҳолаш манбалари.

4-мавзу. Гуманистик психологияда шахс

Гуманистик психологиянинг асосий принциплари. Олпортнинг шахс кирралари назарияси. Мотивларнинг функционал автономия принципи. Зарурат мотивлари ва тараққиёт мотивлари. А.Маслоунинг ўзини ўзи қамол топтириш назарияси. Ўзини ўзи қамол топтириш тушунчаси. Маслоу бўйича мотивлар иерархияси. К.Роджерс назарияси ва конгруэнтлик тушунчаси. Инсонга шартсиз ижобий муносабат ва эмпатия. Феноменал майдон ва ўзлик. Шахс марказлашув психотерапияси принциплари.

5-мавзу. Шахс экзистенциал психологияси

Психологияда экзистенциал йўналишнинг вужудга келиш тарихи. Карл Ясперс ва Мартин Хайдеггер – файласуф-экзистенциалистларнинг психологияга таъсири. Людвиг Бинсвангер ва Медард Босснинг. Виктор Франклнинг иши шахс психологиясидаги экзистенциал анъана мисолида. Р.Мэй нуқта назарида шахс. Дж. Бьюдженталнинг шахсга қарашлари. Таянч экзистенциал эҳтиёжлар.

6-мавзу. Ҳар хил психология мактабларида шахс назариялари

К.Левин майдон назариясининг асосий принциплари. Майдон назариясининг структуравий қисми: психологик майдон ва шахс, шахс ички ҳудуди, перцептуал-мотор қатлам, субҳудуд тушунчаси, валент объектлар. Назариянинг динамик қисми: психик қувват, ҳақиқий эҳтиёжлар ва квазиэҳтиёжлар, зўриқиш, зўриқишнинг редукция принципи. К. Левин мактабининг экспериментал ишлари. Коғнитив психологиянинг вужудга келиши. Дж. Келли шахслик конструктлари назарияси. Конструкт тушунчаси. Биполярлик, қўлланиш диапазони ва индивидуаллик. Конструктлар тизимининг ривожланиши. Репертуар панжара тести. Рэймонд

Кеттелнинг шахс кирраларига структурали ёндашуви. Фиске, Малдининг фаоллаштириш концепцияси. К.Гольдштейннинг ташкилий концепцияси. Ньютоннинг маънавиятли инсон концепцияси. Э.Эриксоннинг шахс тараққиёти концепцияси. Р.Ассаджиоли бўйича шахснинг психосинтез концепцияси.

7-мавзу. Рус психологиясида шахсга ёндашувлар

Мухит, шахс ривожланиши. Психологиянинг турли йўналишларидаги ривожланиш ҳақидаги тасаввурлар. Ҳаёт тарзи, инсон индивидуал хусусиятлари, ҳамкорлик фаолияти-шахс ривожланишининг асослари.

Шахс ривожланишини ҳаракатлантирувчи кучлар. Фаолиятни ривожланиши принципи. Фаолият тизимидаги карама-каршилиқ шахс ривожланиши ҳаракатлантирувчи куч сифатида (А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн). Шахс хулқ-атворида ўзаро ривожланиш манбаи. Д.Н.Узнадзе функционал тенденциялар ҳолати ҳақида. Функционал эҳтиёжларни ажратиш ва уларни ўрганиш ва экспериментал тадқиқотлар ҳамда муомала эҳтиёжини тадқиқ этиш. Шахс ривожланиши жараёнида фаолият, ҳал қилувчи тушунча эканлиги (А.Н.Леонтьев). Мотивацион эҳтиёж ва интеллектуал билиш соҳалар орасидаги карама-каршилиқлар.

8-мавзу. Шахс тараққиётини даврларга бўлиш

Инсон ривожланиш даври психологик принциплари ва асослари. Шахснинг вужудга келиши инкирозларнинг ривожланиши ва уларнинг роли. Шахснинг психик ривожланишини табақалаштириш схемаси.(Д.Б.Эльконин). С.Холлнинг бола тараққиёти концепцияси: рекапитуляция қонуни, шахс камолоти фазалари.

Когнитив ориентация. Шахс онгини ахлоқий ривожланиш концепциясининг асосий тавсиялари. Ижтимоий психологияда шахс камолоти босқичлари ҳақида тасаввурлар ишланиши.

Инсон камолотининг персoгенетик назариялари. Э.Эриксоннинг эпигенетик тараққиёт концепцияси. Шахснинг психосоциал ҳолати ҳақида. Шахс камолотида низоларнинг роли. Шахс камолотининг босқичлари.

9-мавзу. Шахс ривожланишининг индивидуаллик хусусиятлари ва уларнинг роли

Шахс хусусиятлари ҳақидаги тасаввурлар талқини (Б.Г.Ананьев). Индивидуаллик хусусиятлари дифференциал психологиянинг предмети сифатида. Инсонлар орасида индивидуал фарқларни ўрганишнинг эволюцион соҳаси. Антропогенезда инсон эволюцион механизмининг гипотезаси (В.П.Алексеев). Инсон шахси ва индивидуаллик хусусиятлари. Индивидуаллик хусусиятлари классификацияси ва уларнинг шахс хулқ-атвори регуляциясидаги ўрни. Индивид органик эҳтиёжларининг шахс хулқ-атворига таъсири.

Темперамент. Темперамент ҳақида факторлик концепциялари ва уларнинг танкиди. ОНФ типлари хусусида И.П.Павлов назарияси,

темперамент ҳақида ҳозирги замон назариялари. Темпераментнинг эволюцион жараёнга мослашиш имкониятлари.

Психологияда характер муаммоси. Характер шаклланиши. Характер акцентуацияси. Жинсий диморфизм ва индивиднинг психологик тавсифи. Жинсий фарқланишнинг психологик муаммолари.

Шахснинг инструментал даражалари: қобилиятлар ҳақида тушунча. Махсус ва умумий қобилиятларни аниқловчи тестлар.

10-мавзу. Социогенезда шахс

Маданият тарихида шахс. Хулқ-атвор маданияти ва дастури. Шахсда ижтимоий типик муаммо, миллий характер ва ижтимоий характер. Шахснинг ролли назариялари ва уларнинг таҳлили. Шахснинг атрофдагилар томонидан ўрганилиши ва унинг психологик функциялари.

Шахс ва ижтимоий гуруҳ. «Ижтимоий роли», «Ижтимоий гуруҳ», «Ижтимоий статус» тушунчаларининг умумий тавсифи.

Шахс ижтимоийлашуви. Ахлоқий хулқ-атвор регуляциясининг такомиллашуви. Хулқ-атвор шакллариининг ижтимоийлашуви (Л.С.Виготский).

Индивидуалликнинг умумий хусусияти. Шахснинг нормал ёки патологик ривожланиши. Шахс етуклиги. Шахс индивидуаллиги маҳсулдорлигининг намоён бўлиши. Ўзлигини фаоллаштириш ўзини ўзи бошқариш ва персоналлик. Шахснинг ўз имкониятлари чегарасидан чиқиши (транстенденция). Шахснинг фаоллик табиати. Ижод ва шахс.

11-мавзу. Шахснинг ўз-ўзини англаши ва Мен—концепцияси.

Шахснинг социал тасаввурлари

Шахснинг субъектив хусусиятларининг умумий тавсифи. «Мен» структураси ва уни ҳар хил йўналишларда тадқиқ этиш. Ўзини ўзи баҳолаш. Мен концепцияси. Ўз-ўзига муносабат. Реал ва идеал “мен”. У.Джемснинг эмпирик «Мен» мавжудлигининг уч жабҳаси тўғрисидаги қараши: жисмоний шахс, социал шахс ва маънавий шахс. Ўзаро муносабатларнинг тузилиши ва шаклланиши. Эгоизм, альтруизм тушунчалари. Шахснинг ўз-ўзини бошқариш, ўз-ўзини намоён қилиш, ўз-ўзини ифодалаш ва ўз-ўзини эътироф этиш. Шахснинг психологик йўналишлари ва ҳаётий позицияси. Эркинлик ва жавобгарлик жиҳатлари шахс танланмасининг ўлчами сифатида.

12-мавзу. Шахс тараққиётининг психотик, чегараланган ва невротик даражалари

Шахсдаги бузилишларнинг характери ва даражаси ҳақидаги тасаввурлар. Н.МакВильямс ёндашуви. Шахс тараққиёт даражалари мезонлари: химоя механизмлари; шахснинг асосий муаммолари, воқеликни тестлаштириш қобиляти, эго-идентиклик, объектив муносабатлар. Шахс тараққиётининг психотик, чегараланган ва невротик даражалари Ишонч-

ишончсизлик, яқинлашув-қочиш муаммолари. О.Кенбергнинг структурали ёндашуви.Структурали интервью.

III модул. "ИЧКИ РЕГУЛЯЦИЯ"

1-мавзу. Мотивация хақида умумий тушунча

Инсон фаоллиги, унинг шакллари ва детерминантлари. Эҳтиёж, мотив ва мотивацияларни аниқлаш. А.Н.Леонтьевнинг концепциясида эҳтиёжлар ва мотивлар.Турли психология мактабида мотивация муаммосини ўрганилиши. Мотивация моделлари. Мотивларнинг эволюцион назария (инстинктлар назарияси), драйвларни қисқартириш назарияси, фаоллаштириш назарияси, А.Маслоунинг иерархик назарияси.

2-мавзу. Мотивациянинг ривожланиш босқичлари

Ички ва ташқи мотивацияларнинг умумий тавсифи. Э.Десининг ички мотивация концепцияси. Ички мотивациянинг таркиб топишида болаликнинг аҳамияти. Мотивнинг ривожланиш босқичлари.

3-мавзу. Мотивациянинг тузилишига тизимли ёндашув

Мотивациянинг тузилиши ва функциялари. Хулқ-атворнинг мотивация муаммоси. Мотивларнинг хилма-хиллиги Мотивация тузилмалар турлари.Шахснинг мотивация соҳаси . Каузал атрибуция тушунчаси. Каузал атрибуция. Каузал атрибуциянинг модели. Каузал атрибуциянинг хатолари.

4-мавзу. Мотивациянинг онтогенезда шаклланиши

Гўдаклик даври ва илк болалик даври мотивлари (1-3 ёш). Мактабгача ёш, кичик мактаб ёши мотивлари. Ўрта мактаб ёш даври мотивлари. Юқори синф ўқувчилик даври.мотивлари.

Меҳнат фаолияти мотивацияси. Ўқувчиларнинг касбий қизиқишларини таркиб топиш босқичлари. Меҳнат мотивациясининг умумий тавсифи. Мак Грегорва Герцбер мотивация назариялари. Хакман ва Олдхемнинг ишчи мотивация модели. Йўналишларига кўра меҳнат фаолияти тахлили. Процессуал назария ва адолатлилиқ назарияси.

5-мавзу. Мотивациянинг психологик назариялари

К.Левин майдон назариясининг умумий ҳолати. А.Н.Леонтьев фаолият назариясининг умумий ҳолати. М.Ш.Магомед-Эминовнинг мотивацияни тизимли-динамик модели. Е.П.Ильин назариясида мотив интеграл тузилма сифатида.

6-мавзу. Алоҳида фаолият турлари мотивациялари

Шахс ва фаолият структурасида мотивация. Фаолият турлари ва уларни инсон томонидан ўзлаштирилиши. Предметли фаолият, мулоқот, билиш, ўйин, тадқиқотчилик ва меҳнат фаолияти мотивациялари. Хулқ-атвор ва фаолият мотивацияси. Просоциал ва асоциал хулқ-атвор мотивациялари.

7-мавзу. Эришганлик, аффилиация, ҳукмронлик мотивлари

Эришганлик мотиви тушунчаси. Эришганлик ва безовталаниш мотивлари алокалари. Аффилиация мотиви. Ҳукмронлик мотивини тадқиқ этишга назарий ёндашув. Ҳукмронлик мотивини шаклланиш босқичлари таҳлили. Қумаклашиш мотиви.

8-мавзу. Инсон мотивациясининг вазиятлилиқ ва шахслилик жабҳалари

Мотив вазиятли қўзғалиш ва барқарор шахс диспозицияси сифатида. Эришганлик мотивациясини вазиятли ривожланиши когнитив моделлари: К.Левин, Т.Дембо, С.Эскалон, Л.Фестингер, Дж.Аткинсон, Х.Хекхаузен. М.Ш.Магомед-Эминов ва И.А.Васильев моделларининг танқид қилиниши. Эришганлик мотивациясини вазиятли ривожланишни ўрганишдаги замонавий анъаналар. Шахс мотивацион соҳасининг тавсифи. Шахснинг ўзини тартибга солиш мотивацияси. Шахслилик мазмуни ва барқарор мотивациялар. Ҳаёт мазмуни шахс мотивацион соҳасининг интегратори.

9-мавзу. Эмоция ҳақида умумий тушунча

Эмоционал кечинмаларнинг умумий аниқлиги. Эмоционал кечинмалар классификацияси. Аффектлар, эхтирос ва кайфият. Эмоциянинг асосий функциялари. Эмоциянинг билиш жараёнларига таъсир этувчи функциялари. Физиологик жараёнлар билан боглиқ функциялари. П.В.Симонов бўйича эмоция функциялари классификацияси.

10-мавзу. Эмоция психологиясининг назарий ёндашувлари

Психология тарихида эмоция ҳақидаги тасавурларнинг ривожланиши. Ч.Дарвиннинг ҳайвон ва инсон эмоцияларининг ифодаланиши ҳақидаги тасавурлари. Джемса-Ланге ва Кеннона-Бардларнинг эмоциянинг физиологик назариялари. Эмоциянинг когнитив назариялари. П.В.Симоновнинг ахборотлар назарияси. К.Изарднинг эмоция дифференциал назарияси.

11-мавзу. Эмоционал ҳолатлар

Ҳолат психик ҳодиса сифатида ва унинг характеристикаси. Психик ҳолат турлари. Эмоционал ҳолатлар. Стресс тушунчаси ва психик зўриқиш, стресснинг тавсифи. Стрессни бошқариш. Кайфиятнинг умумий тавсифи ва унинг тузилиши. Фрустрация ва безовталиқ эмоциоанал ҳолат сифатида.

12-мавзу. Эмоционал реакцияларнинг нейрофизиологик ва и биохимик асослари. Ҳар хил модалликдаги эмоциялар тавсифи

Эмоционал таъсирлаш билан боглиқ анатомик тузилишлар. Эмоциялар ва олий асаб фаолият. Эмоциялар ва вегетатив асаб тизими. Эмоциялар ва гормонал тизим. Эмоциялар ва бош миё ярим шарлари функционал асимметрияси.

Эмоционал ходисаларнинг модаллиги. Кувонч ва ғамнинг психологик ва психофизиолок характеристикаси. Хавотир ва кўркув эмоцияларининг киёсий таҳлили. Эмпатия, уят ва айб шахс эмоцияси сифатида.

13-мавзу. Иродавий жараёнлар ҳақидаги умумий тасаввурлар

“Ирода” тушунчасини ривожланиш тарихи. Иродани тадқиқ этишдаги ёндашувлар. Иродани аниқлаш. Иродавий жараёнлар босқичлари. Ироданинг анъанавий ва замонавий талқини. Ихтиёрий бошқарувнинг функционал тузилиши.

14-мавзу. Ирода назариялари

Ироданинг фалсафий назариялари. Ирода волюнтаризм сифатида (А.Шопенгауер, Б.Спиноза, И.Кант, Г.Гегель, Л.Фейербах). Дж. Локк, У.Джемс, Л.С. Виготский ва В.Франкларнинг назарияларида ирода ва эркин танлаш. Жаҳон психологияси мактаби вакиллари асарларида ирода ихтиёрий мотивация, мажбуриятлилик, психик регуляциянинг асосий шакли ва ички ҳамда ташқи кийинчиликларни бартараф қилиш механизми сифатида талқин этилиши.

15-мавзу. Шахснинг иродавий соҳаси

Шахснинг иродавий сифатлари. Уларнинг классификацияси. Иродавий сифатларнинг тузилиши. Ихтиёрий реакцияларнинг келиб чиқиши. Иродавий хулқ-атворнинг онтогенетик хусусиятлари. Шахснинг иродавий сифатлари ривожланиши.

16-мавзу. Ирода муаммосини талқини

Л.С.Виготскийнинг ирода муаммоси ва унинг болаликда ривожланиши ҳақидаги таълимоти. Л.М.Веккернинг ирода психик жараёнларнинг бирлиги назарияси. В.А.Иванников иродавий бошқарувнинг психологик механизмлари ҳақида. Е.П.Ильин асарларида шахс хулқ-атворини иродавий тартибга солиш масалалари.

IV модуль. СЕЗГИ ВА ИДРОК

1-мавзу. Сезги ва идрок ҳақида умумий тасаввурлар

Мухитнинг физиологик характеристикаси. Сезгиларни сигналли акс эттириши. Сезги тушунчасига фалсафий ёндашувлар. Сезгининг махсус энергияси ҳақидаги И.Мюллер ва Г. Гельмгольц назарияси, бу назарияларнинг ҳақиқатлигини исботлаш. Сезгиларни тушунишнинг тарихий ёндашуви, И.Мюллер ва Г. Гельмгольцларнинг назарияларининг ҳозирги кунда ахамиятининг ёқолганлиги. Сезгининг рецептор ва рефлектор назарияси. А.Ярбус ва бошқаларнинг тажрибалари. Сезгининг бошқа жараёнларга боғлиқлиги ва ташқи муҳит билан алоқаси.

2-мавзу. Сезги ва идрокни ўрганишдаги ёндашувлар

Билишни методологик ва биологик таҳлили. Сенсор-перцептив жараёнлар фалсафий билимлар негизиди. Психика ва акс эттириш жараёнлари.Сезги ва идрок соҳасида компенсация.

Сезги ва идрокни ўрганишдаги ёндошувлар. Идрокнинг ассоциатив назарияси. Структурализм. Нативизм ва эмпиризм. Гештальтпсихология. Пиаженинг идрок назарияси. Конструктивистик ёндошув. Экологик ёндошув. Информацион ёндошув. Нейрофизиологик ёндошув. Когнитив нейрология.

3-мавзу. Сезгилар классификацияси

Интероцептив сезгилар ва уларнинг инсон хатти ҳаракатидаги ўрни. У.Кенноннинг гемостазис, интроцептив сезгиларни физиологияси, психосоматика ҳақидаги концепцияси. Проприоцептив сезгилар ва уларни фаолиятдаги ўрни. Н.А.Бернштейннинг тадқиқоти.

Экстероцептив сезгилар, уларни классификацияси. Контакт ва дистант рецепторлар, уларнинг ўзига хослиги ва характеристикаси. Сезгиларни классификациясига эволюцион ва генетик ёндошув. Протопатик ва эпикритик сезгилар ва уларнинг ўзаро боғлиқлиги. Г. Хед тажрибалари. Сезгининг оралиқ шакллари. Носпецифик сезувчанликни муаммолари. Синестезияни вужудга келиши. Сезгиларни ўзаро алоқаси.

4-мавзу. Сезгиларнинг ўзгарувчан шакллари

Адаптацияни вужудга келиши. Адаптациянинг периферик ва марказий механизмлари. Сенсор перцептив Сенсор перцептив тизимдаги турли хил модалликда адаптацияга доир мисоллар (қоронғуликка, ёруғликка нисбатан адаптация, тери туюш адаптацияси ва бошқалар). Сенсбилизацияни пайдо бўлиши-физиологик механизмлари, эндокрин оғишлар, асаб тизимининг типлари билан боғлиқлиги. Сенсбилизацияни психологик йўллари.

5-мавзу. Тери туюш сезгиси ва идрокни

Тери туюшнинг уч компоненти (сезиш, ҳароратни сезиш, оғрикни сезиш).

Тери туюшнинг мураккаб шакллари ва сезиш идрокни. Сезиш ва ҳаракатни сезишни ўрни. Сезиш образининг пайдо бўлиш фазалари. Образларни билиш ва қуришда информацион қўринишлар. Сезишнинг физиологик механизмлари.

Гаптик тизим. Тери туюш стерогнозияси. Бармоқларнинг ғадир-будирликка нисбатан сезгирликни ошиши.

Оғрикни идрок қилиш. Оғрикни идрок қилиш функциялари. Оғрик сезгиларнинг турлича эканлиги. Оғрикни пайдо қилувчи стимуллар, оғрик сезгисининг чегараси. Оғрикни идрок қилишда субъектив омилларнинг ўрни. Оғрикка нисбатан мослашув. Ноцицептор. Оғрикни бошқариш. Оғрикнинг орқа мия блокаторлари назарияси.

6-мавзу. Қўриш сезгиси ва идрокни

Қўриш анализаторининг тузилиши. Қўриш анализаторининг йўллари. Қўриш анализаторининг марказий аппарати. Бирламчи ва иккиламчи қўриш

пўстлоклари. Кўз ҳаракатини назорат қилувчи икки пўстлоқли аппарат. Кўриш идроки ва кўзнинг ҳаракатланиш типлари.

7-мавзу. Эшитиш сезгиси ва идроки

Эшитишнинг анатомик, физиологик ва нейрофизиологик асослари. Ички кулоқ функцияси. Ўрин назарияси. Вактинчалик назария.

Паттернинг аудиал идроки. Эшитиш идрокининг мураккаб формалари. Фазони эшитиш орқали идрок қилиш. Нуткни эшитиш. Нутқ товушларини физикаси ва фонологияси. Нутқ товушларини нейрофизиологияси ва патологияси. Мусикани тинглаш.

8-мавзу. Таъм билиш идроки

Хеморецепция функциялари. Бирламчи таъм сезгилари ва кимёвий стимуллар (бирламчи таъм сезгилари, уларни вужудга қилиши, кимёвий стимуллар). Таъм анализаторининг анатомияси ва физиологияси. Таъс сезгиларининг чегаралари. Таъс стимулларнинг ўзаро таъсири. Турли биологик кўринишларни таъм сезгисининг ўзига ҳослиги

9-мавзу. Ҳид билиш

Хидлар ва уларнинг ўзига ҳослиги. Хид билишнинг анатомияси ва физиологияси. Хид билиш маълумотларини кодлаштириш (хидларни ажратиш ва интенсивлик). Хид билиш сезгиларининг чегаралари. Хид билиш танлови. Хид билиш идентификацияси ва хотираси. Хид билишнинг психобиологик функциялари: феромонлар.

10-мавзу. Перцептив образни ташкиллаштириш

Идрокнинг сезгидан афзаллиги, уни генетик боғлиқлиги. Идрок турлари: кўриш, эшитиш, сезиш. Образларни идрок қилишнинг ўзига ҳослиги: предметлилик, яхлитлик, константлик, категориаллик.

Перцептив образларни предметлиги, идрокнинг яхлитлиги ва ўзгармаслиги. Идрокнинг константлиги, идрокнинг константлик назарияси. Ёруғликни, шаклни, ўлчамни идрок қилишда константлик.

Идрокнинг тушунилганлиги. Маълум бир предметлар учун сўзларнинг аҳамияти. Перцептив образларни ташкиллаштириш механизмлари. Фон ичидан фигурани ажратиш. Перцептив образларни контур ва структуранинг аҳамияти. Перцептив образларни ташкил қилишда ассоциатив ва гештальтпсихологиянинг ўрни.

Идрок иллюзиялари. Иллюзияни вужудга келтирувчи омиллари.

11-мавзу. Фазони идрок қилиш

Фазони кўриш орқали идрок қилиш. Монокуляр ва бинокуляр кўриш. Монокуляр ва бинокулярни фазовий кўринишлари ва уларнинг ўзаро таъсири. Стереоскопик идрок.

12-мавзу. Фазони эшитиш оркали идрок қилиш

Монура^л кўринишлар. Бинаура^л кўринишлар. Локализация ва эшитиш чиганоғи. Эхолокация.

13-мавзу. Мусиқани ва нутқни идрок қилиш

Мусиқа параметрлари. Мутлақ эшитиш. Ҳар хил мусиқий оҳангларда товушларни идрок қилишнинг кетма-кетлиги. Ранг синестезиясини физикаси ва нутқ товушларининг фонологияси. Мусиқани идрок қилишнинг функционал роли.

Нутқни идрок қилишнинг асосий ўзига хослиги. Нутқ товушларини частотали интервали. Тушунарсиз нутқни идрок қилиш. Сўзларни идрок қилиш.

14-мавзу. Рангни идрок қилиш

Рангни идрок қилишни ахамияти. Спектрнинг кўриш қисми. Рангни параметрлари. Аралаш ранглар: аддитив ва субтрактив. Фазовий ва вақтинчалик йиғинди. Ёркин ва давомий контраст латераль тормозланиш. Изчилликдаги образлар. Ранг адаптацияси. Рангни идрок қилишнинг константлиги. Рангни идрок қилиш назариялари-учкомпонентли назария, муқобил назария. Рангни идрок қилиш аномалияси.

Рангларнинг психофизиологик таъсири. Люшер тести.

15-мавзу. Вактни идрок қилиш

Вактни идрок қилишни аниқлаш. Кетма кетлик ва давомийликни идрок қилиш. Вактда ориентировка. Вактни идрок қилишнинг биологик асоси. Вактни идрок қилишнинг когнитив назариялари. Вакт ва масофа: тау эффекти ва капла эффекти

Вактни идрок қилиш ва шахснинг ёши. Шахснинг психологик вақти.

16-мавзу. Ҳатти-ҳаракатини идрок қилиш

Ҳаракатни идрок қилишнинг физиологик асоси (детекторлар, ҳаракат, кўз тизими).. Ҳаракат детектори, кўзнинг тизими, ҳаракатни таъминловчи ҳолатлар, оптик стимуляция ҳаракат идрокининг асоси сифатида. Ҳаракатлар назарияси.

Ҳаракатни идрок қилиш ҳатолиги. Чуқурликни кинестетик эффекти. Анортоскопик идрок. Ҳаракат индукцияси.

Стробоскопик эффект. Кинематограф. Автокинетик ҳаракат. Ҳаракатни асорати эффекти.

17-мавзу. Экстрасенсор идрок

Экстрасенсор идрок ҳақида тушунча. Экстрасенсор идрокни тадқиқ қилиш.

18-мавзу. Идрокнинг бузилиши

Деменцияда агнозия ва псевдоагнозия. Ҳиссиётларнинг ёлғонлиги. Идрокда мотивацион компонентнинг бузилиши. Рангни идрок қилиш

аномалияси. Эшитиш патологияси. Таъм билиш сезгисининг аномалияси. Ҳид билиш жараёнининг аномалияси.

19-мавзу. Перцептив ривожланиш

Сенсор тизимни ривожланиши, янги тугилган чақалоқларда идрок. Болаликни турли даврларида перцептив мотор координацияларини, сезувчанликни ривожланишини ўзига хослиги. Идрокнинг мураккаб шакллари ва қариллиқ.

20-мавзу. Идрокда ўрганиш

Ўқитиш муаммосининг методологик қийинчиликлари. Ўқув фаолиятида идрокни умумий хусусияти ва қонуниятлари. Идрокда ёш даврларини инобатга олиш. Ўқув фаолиятида қонуниятларни инобатга олиш. Перцептив масалаларни ечишда муомаланинг ва ҳамкорликдаги фаолиятнинг ўрни. Дарсни ташкил қилишда индивидуал фарқларларнинг ўрни. Ижтимоий перцепцияда қасбий ва ёш хусусиятларининг ўзига хослиги.

V модул. ДИҚҚАТ ВА ХОТИРА

1-мавзу. Дикқат ҳақида тушунча

Дикқат аниқлашнинг кетма-кетлиги. Дикқат сўзининг этимологияси. Дикқат бошқа психик ҳодиса ва жараёнлар билан таққослаш. Перцептив, интеллектуал ва ижро этувчи дикқат. Дикқатнинг психик ўрни ҳақидаги баҳслар ва унинг табиати. Дикқатнинг мустақил фаолият эканлиги ёки бу бошқа психик фаолият учун ҳам хослиги.

2-мавзу. Дикқатнинг психофизиологик индикаторлари ва механизмлари

Н.Н.Ланге, И.М.Сеченов, К.Н.Корнилов тадқиқотларида дикқатнинг перцептив жабҳалари. Э.Титченер, Г. Мюллернинг тадқиқотларида дикқат сезгининг хусусияти сифатида физиологик талқин қилиниши. Т.А.Рибо, Н.Н.Ланге тадқиқотларида дикқатнинг мотор компонентлари. Ч.Шеррингтон «Воронкаси» ёки умумий ҳаракат майдони назарияси. Оптимал кўзғалиш ўчоғи ва И.П.Паловнинг ориентировка рефлексси. А.А.Ухтомскийнинг доминантлик тамойили.

3-мавзу. Мия, онг ва дикқат

Уйқу ва бедорликнинг нейрофизиологик механизмлари. Биоритм ва уйқу. Миянинг ритмик электр фаоллиги ва дикқат жараёнлари. Тушувчи ва кўтарилувчи ретикуляр фаоллик тизими. Диффуз-таламик проекцияловчи тизим концепцияси. Фронтал таламик бошқариш тизими.

4-мавзу. Дикқатнинг асосий хусусиятлар. Дикқат турлари ва функциялари

Дикқатнинг ҳажми. Дикқат ҳажмининг индивидуал хусусиятлари.

Диккатнинг тупланиши. Диккатнинг барқарорлиги. Диккатнинг тебраниши. Диккатнинг кўчиши ва тақсимланиши. Материал характериға, фаолият турлари ва шахс установакасиға кўра диккатнинг барқарорлиги. Диккатнинг бўлинишини белгилловчи омиллар. Таъсирларға чидамлилигини баҳолаш усуллари. Диккатнинг кўчиши ва тақсимланиши. Ҳар хил ҳаракатларға диккатнинг тақсимланиш қобилиятини белгилловчи омиллар. Диккат аккомодацияси.

Диккатнинг асосий функциялари. Ихтиёрсиз, рефлектор, инстинктив диккат (Ланге Н.Н.), бирламчи (Э.Титченер), натурал (Л.С.Виготский), зарурий (Н.Ф.Добринин), Ориентировка реакцияси-ихтиёрсиз диккат. Ихтиёрий диккат. Ихтиёрий диккатдан кейинги диккат (Н.Ф.Добринин). Ориентировка реакцияси-ихтиёрсиз диккатнинг физиологик кўриниши эканлиги. Ихтиёрсиз диккатнинг билиш эҳтиёжлари билан алоқаси (Ланге Н.Н.). Ихтиёрсиз диккат- изланувчанлик ва тадқиқотчилик фаолияти. Ихтиёрсиз диккатни шартловчи омиллар: жадаллиги, сифати, тўсатдан пайдо бўлиши, такрорланиши, ҳаракат ва янгилик.

Диккатолди жараёнлар (Найсер У) ва уларнинг ҳулқ-атвор тузилмасидаги ўрни. Саралаб ўқиш диккатолди жараёнларини тадқиқ этишнинг усули сифатида.

Ихтиёрий диккат (иқиламчи). Мақсадға эғалик ихтиёрий диккатнинг асосий аломати. Ихтиёрий диккатнинг психологик механизмлари. Перцепция жараёнлари-ихтиёрий диккатнинг асоси. Ихтиёрий диккатни билвоситалик характери. Ихтиёрий диккатни тадқиқ этишнинг қўш стимул методикаси.

Ихтиёрий диккатдан кейинги диккат (Н.Ф.Добринин), бирламчи ихтиёрий диккат (Титчинер). Ихтиёрий ва ихтиёрсиз диккатлардан фарқи. Вужудға келиш шартлари. Ихтиёрий диккатдан кейинги диккатнинг педагогик аҳамияти. Селектив диккат ва носелектив диккат.

5-мавзу. Диккатнинг ривожланиши ва бузилиши. Диккат ва фаолият.

Диккатни ўрганишнинг амалий жиҳатлари

Диккатни ривожланиш босқичлари. Фаоллик, установа ва диккат.. Ихтиёрий диккатнинг олий психик функция эканлиги. «Бола диккати тарихи ҳулқ-атвор ташкил топишининг тарихи мавжуд». Диккатнинг бузилиши ва уни диагностика қилиш. Паришонхотирлик ва уни бартараф этиш. Диккатнинг бузилишини клиник жиҳатдан тадқиқ этиш ва унинг диагностикадаги аҳамияти. Диккат танқислик синдроми. Диккат ва фаолият.

А.Н.Леонтьев концепциясида онг режаси, фаолиятлар, физиологик механизмлар. Н.А. Бернштейн ва ҳаракат тузилиши даражаси тўғрисидаги физиологик назарияси. Диккат назорат ҳаракати сифатида (П.Я.Гальперин). Жараённи онгли ва автоматик назорат қилиш. Онгли ва автоматик назоратлаш жараёнлари.

6-мавзу. Диккатни ўрганишнинг амалий жиҳатлари

Диккат ҳар қандай фаолиятнинг муҳим шарти сифатида. Диккат ва таълим. Диккатни ўқув жараёнида ривожланиши. Диккат бузилиши ва уни

диагностика қилиш. Паришонхотирлик ва уни бартараф этиш. Дикқатни бузилишини клиник жиҳатдан тадқиқ этиш ва унинг диагностикадаги аҳамияти.

7-мавзу. Хотира ҳақида умумий тасаввурлар. Хотиранинг нейрофизиологик асослари ва биохимик назариялари

Хотира ҳақида умумий тушунча. Хотира – ўтмиш тажрибаларни эсга олиб қолиш, эсга сақлаш ва унутишдан ибора жараён сифатида. Хотира билан боғлиқ ходисалар. Феноменал хотира. Хотира ва ўрганиш. Дикқат ва хотира ва шахс.

Асаб тизимида изларнинг сақланиши. Хотирада излар консолидацияси. Қисқа ва узок муддатли хотиранинг физиологик механизмлари. Хотирани таъминловчи мия тизимлари.

8-мавзу. Хотира мураккаб психик жараён сифатида

Хотира жараёнлари. Эсда олиб қолиш. Эсда сақлаш. Эсга тушириш. Таниш. Унутиш. Эсда олиб қолиш характери: ихтиёрий эсда олиб қолиш, ихтиёрсиз эсда олиб қолиш. Эсда олиб қолиш: билвоситалик ва бевоситалик характери. Эсда олиб қолишнинг фаолият максадига боғлиқлиги. Эсда олиб қолиш ва эсда туширишда индивидуал тафовутлар. Образли, эшитиш ва семантик кодлаштириш. Кодлаштириш учун ахборотларни уюштириш.

9-мавзу. Хотира турлари классификацияси. Хотира психологиясининг асосий қонуниятлари

Генетик, ҳаётий, ихтиёрсиз, ихтиёрий хотира. Лаҳзали, сенсор (иконик, эхоик) қисқа муддатли, узок муддатли, оператив ва оралик хотира. Образли хотира. Эйдетик хотира. Эмоционал хотира. Сўз-мантик хотираси. Когнитив ва шахслик хотираси. Хотиранинг индивидуал психологик хусусиятлари.

Материалнинг характери (ҳажми, бир хиллиги, маънога эғалиги). Машклантиришнинг ўрни.. Зейгарник самараси. Унутиш эгри чизиги (Эббингауз). Ретроактив ва проактив тормозланиш. Реминисценция. Инсон хотирасининг ташкилий тузилиши тамойиллари. Хотира ассоциациялари.

10-мавзу. Хотира ва фаолият. Инсон хотирасининг ташкил этувчи асосий тамойиллар

Эсда олиб қолишнинг предмети. Фаолият мотивлари, йўналиши, структураси ва предмет мазмунига кўра эсда олиб қолиш. Хотира шахснинг ҳаётий масалаларини ҳал этиши, унинг шартланганлиги ва мотивация соҳаси динамикасига бириктирилганлиги. Малака ва хотира. Ўрганиш қонунлари. Бихевиористлар бўйича малака ҳаракатларнинг оддий алоқалари натижаси сифатида механик тушуниш. Малакалар ва хотира. Инсон ҳаётий тажрибасида малакалар шаклланишининг аҳамияти. Хотира ахборотларни қабул қилиш, узатиш ва сақлаш жараёнлари йиғиндиси сифатида Хотира ва нутқ. Л.С.Вигосткийнинг маданий-тарихий назариясида хотира муаммоси. Мнемик воситаларнинг интериоризацияси.

Инсон хотирасида ассоциацияларнинг ўрни. Ассоциация турлари ва конуллари. Мнемик жараёнларни ўрганиш методлари: ёд олиш, антиципация ва тежаш. Ассоцианистик ёндашувнинг танқиди. Иконик ва эхоик хотира тушунчалари. Қисқа муддатли хотира. Такрорлашнинг аҳамияти. Қисқа муддатли хотира тузилиши ва қўлами. Онг ва қисқа муддатли хотира. Воситалардан фойдаланиш инсон хотирасини ташкил этишнинг воситаси сифатида. Ф. Бартлеттнинг концепциясида ички тузилманинг ўрни. Юкори даражали эсга олиб қолишнинг функциялари ва тузилишини экспериментал тадқиқ этиш.

11-мавзу. Хотиранинг ривожланиши. Хотиранинг бузилиши

Хотира намоён бўлишининг ҳар хил генетик шакллари. Онгсиз, ихтиёрсиз хотира; ўтимли, ташқи шартланган хотира; ихтиёрий хотира, метахотира. Ҳар хил генетик хотира шакллари ўзаро муносабатларидаги ёш хусусиятлари. Генетик жиҳатдан турлича бўлган хотира турларининг ривожланиш йўллари.

Хотиранинг умумий бузилиши (ретроград амнезия, антероград амнезия, Корсаков синдроми). Миянинг локал патологияси билан боглиқ бузилишлар (агнозиялар, афазиялар, апраксиялар, абазиялар). Гипомнезиялар ва гипермнезиялар. Парамнезия ва криптомнезия. Функционал, психоген ёки аффектив амнезиялар.

12-мавзу. Хотиранинг амалий ўрганиш жабҳалари

Хотирани ўқув фаолиятида ривожлантириш шарт-шароитлари ва вазибалари. Хотирани кучайтириш йўллари. Оператив хотиранинг фаолиятидаги ўрни. Мнемотехника. Хотира бузилишлари ва уларнинг клиник аҳамияти.

VI модул. ТАФАККУР ВА НУТҚ

1-мавзу. Тафаккур тўғрисида умумий тасаввурлар

Тафаккур. Тафаккур ҳақида тушунча. Тафаккурни ўрганишнинг умумфалсафий асослари. Тафаккур фанлар тизимидаги тадқиқот объекти сифатида - фалсафада, логикада, информатикада, физиологияда, педагогикада ва тафаккур хусусиятларининг ўрганилиши. Тафаккур психологик тадқиқот предмети. В.Джемс тафаккур ҳақида. Тафаккурнинг билиш жараёнлари тизимидаги ўрни. Тафаккур ва нутқ. Тафаккур ва онг. Тафаккур ва мулоқот. Тафаккур психологияси соҳасида ишларнинг назарий ва амалий аҳамияти.

2-мавзу. Тафаккур турлари ва масала типлари

Тафаккур турлари: кўргазмали-ҳаракат, кўргазмали-образли ва сўз-мантик тафаккурлари. Визуал ва фазовий тафаккур. Конкрет ва абстракт тафаккур (Гольдштейн бўйича). Эмпирик ва назарий тафаккур (В.В.Давидов бўйича). Амалий ва назарий тафаккурни қиёслаш (Б.М.Теплов бўйича). Продуктив ва репродуктив тафаккур. Ижодий ва танкидий

тафаккур. Дивергент ва конвергент тафаккур. Аутистик, эгоцентрик ва реалистик тафаккур.

Эмоционал тафаккур (Майер бўйича). Тафаккур турлари муаммоси ва уларни ажратиш асослари, тафаккурнинг бошқа турлари.

Муаммо ва уни ҳал этиш. Масала тафаккур психологиясининг эмпирик тадқиқотлари объекти сифатида. Масалаларни психологик тушуниш. Масаланинг объектив ва субъектив тузилиши. Масала типларини таснифлашнинг психологик мезонлари. "Масала" ва "муаммоли вазият" муносабатлари. Қарор қабул қилиш ва ҳулоса чиқариш шакллари. Эвристика, фойдаланиш ва янглишиш. Эвристиканинг фойдали асосий жиҳатлари. Ортикча ишонч. Персеверация феноменига ишонч. Установка эффекти.

3-мавзу. Тафаккур психологияси предметининг ривожланиши: асосий назарий ёндашувлар. Тафаккурни ўрганишда классик ёндашувлар

Онг классик психологиясида билиш жараёни таҳлили. Тафаккур тасаввур ассоциацияси сифатида. Диффуз репродукция назарияси. Тафаккур ҳулқ-атвор сифатида: бихевиоризм (ҳулқ психологияси)да тафаккурни тушуниш. Тафаккур ва ўрганиш. Необихевиоризмда тафаккур муаммоси. Тафаккур муаммога қараш акти сифатида: вюрцбург мактаби концепцияси. Детерминацияловчи тенденция. Тафаккурнинг ўзига хослиги: фаоллиги, мақсадга йўналганлиги.

Тафаккур интеллектуал операцияларнинг функциялашуви сифатида: О.Зельцнинг "комплекслар назарияси". Тафаккур вазиятларни структуралаштирувчи акт сифатида: гештальт назария. Продуктив тафаккур ўзига хос тадқиқотнинг предмети сифатида таҳлил этилиши. "Инсайт" тушунчаси, конфликт, функционал ечим, функционал қайд этиш. Ижодий масалаларни ечиш босқичлари.

4-мавзу. Тафаккурни билиш фаолияти сифатида ўрганиш

Ақлий фаолиятнинг продуктив ва репродуктив шакллари. Ижодий тафаккур муаммоси ва у ўрганишнинг мустақил предмети сифатида ўтмиш тажрибаларнинг роли: ассоциациялар, "функционал қайд этиш (Майер ва Секкей тажрибалари), установка (Лачинс, Элиава тажрибалари).

Йўналтириш сўзи ишлатиш методини қўллаш орқали "инсайт" пайдо бўлишини экспериментал ўрганиш шарт-шароитлари (К.Дункер, Ю.Б.Гиппенрейтер, Я.А.Пономарев, К.А.Славская).

Я.А.Пономарев концепция: масала ечимини излаш жараёнида тўғри ва чет маҳсулотларнинг ўрни. Тафаккурнинг англанлмаган шакллари муаммоси. Интуиция. С.Л.Рубинштейн ва издошлари томонидан тафаккурнинг процессуал томонларини тадқиқ этилиши.

П.Я.Гальпериннинг тафаккур ориентировка-тадқиқотчилик фаолияти ҳақидаги концепцияси. Ақлий жараёнлар босқичлари шарҳи (Г.Уоллес, К.Дункер, О.Зельц, С.Л.Рубинштейн мактаби бўйича). О.К.Тихомировнинг тафаккурни мазмунлилик назарияси. Тихомиров-Телегина, Тихомиров-Терехов методикалари. Ақлий фаолиятни эмоционал тартибга солиш.

Мақсад ҳақидаги психологик тасаввурлар. Тафаккур ва мақсад ҳосил қилиш. Ақлий фаолиятни Мотивацион тартибга солиш.

5-мавзу. Инсон ақлий фаолиятининг дифференциал-психологик сифатлари

Интеллект ва тафаккур. Интеллект моделлари. Интеллект коэффиценти тушунчаси. Интеллектуал тестлар, уларнинг турлари ва тузилиши. Интеллектни ўлчаш муаммолари. Когнитив услуб ҳақидаги тасаввурлар, когнитив услуб турлари.

Ижодий тафаккур ва интеллект. Креативлик кўрсаткичларини ўлчаш ва унинг методикалари. Интеллектуал фаоллик. Интеллект ва ижодий қобилиятнинг ривожланишига таъсир кўрсатувчи биологик ва социал омиллар. Тафаккурнинг хусусиятлари ва шахслилик характеристикаси. “Фикрловчи шахс” типлари ҳақида тасаввурлар. Ижодкор шахснинг эмпирик тавсифи. Субъект ақлий фаолиятининг умумий тавсифи. Масалани ечишнинг шахслилик ва вазиятли детерминантлари.

6-мавзу. Тафаккур ва информатика. Тафаккур таҳлилига когнитив ёндашув

Компьютер психик жараёнларни тадқиқ этиш воситаси ва уларнинг метафораси сифатида. Компьютер билан диалогда тафаккурни психологик тадқиқ этиш. Тафаккур таҳлилига ахборот-когнитив ёндашув. Тафаккурни изохлашнинг ахборот ва психологик ёндашувлар. “Сунъий интеллект” ва инсон тафаккури. Компьютердан ақлий фаолият самарадорлигини ошириш учун фойдаланиш.

7-мавзу. Тафаккур фило-ва социогенези

Инсон тафаккурини биологик ривожланиш тарихи. Тафаккурнинг филогенезда ривожланиши. Ҳайвон интеллектини тадқиқ этишнинг асосий йўналишлари. Тафаккурни антропогенезда ривожланиши. Инсон тафаккурининг тарихий ривожланиши: а) меҳнат инсон тафаккури ривожланиш шароити сифатида; б) “ибтидоий тафаккур”, архаик тафаккур. Тафаккурни кроссмаданий тадқиқ этиш. Инсон тафаккурини тушунишга маданий-тарихий ёндашувнинг умумий тавсифи.

8-мавзу. Тафаккур онтогенези

Интеллектнинг ривожланиш босқичлари (Ж.Пиаже концепцияси). Боланинг кўргазмали образли, кўргазмали-ҳаракат ва сўз-мантик тафаккурини тадқиқ этиш.

9-мавзу. Нутқий тафаккур ривожланиш муаммолари

Олий психик функцияларни маданий-тарихий ривожланиш назарияси ва нутқий тафаккур муаммоси (Л.С. Виготский буйича). Тафаккур ва нутқнинг ўзаро муносабатлари таҳлилига асосий ёндашувлар Тафаккур ва нутқнинг генетик илдизлари.

Сузнинг маъноси муомала ва умумлаштириш бирлиги сифатида. Сузнинг мазмуни ва аҳамияти. Эгоцентрик ва ички нутқ. Л.С.Виготский ва Ж.Пиаженинг эгоцентрик нутқ тузилиши, функциялари, ва ривожланиши ҳақидаги мунозаралари.

Нутқий тафаккур ва тушунчани тадқиқ этиш усуллари ва методикалари. Виготский-Сахаров методикаси. Нутқий тафаккурнинг ривожланиши. Маъномнинг ривожланиш босқичлари, тушунчанинг функционал эквивалентлари: синкретлар, комплекслар, псевдотушунчалар, потенциал ва ҳақиқий тушунчалар (Л.С.Виготский буйича).

Илмий ва ноилмий тушунчалар. Инсон тафаккурининг диалогик характери. Тушунчали тафаккурнинг замонавий тадқиқотлари.

10-мавзу. Тил, онг ва тафаккур. Нутқ ва нутқий фаолият

Тил. Тилнинг структураси. Морфема. Грамматика. Тил ва нутқ фаолияти. Нутқий мулоқот. Онг ва тил муносабатлари. Лингвистик нисбийлик фарази, унинг эмпирик тасдиқи. Нутқнинг турлари ва функциялари. Нутқий баён этишнинг вужудга келиши ва тушуниши муаммолари. Ички нутқнинг психофизиологик тадқиқ этиш (А.Н.Соколов). Нутқнинг пайдо бўлиши ва тушунишини чуқур (семантик) ва атрофлича (грамматик) структуралари "Трансформацион" модел ва уни экспериментал текшириш. Тил ва нутқнинг ривожланиши. Тилни ўрганиш қоидалари. Тилни ривожланиш шарҳи. Тилнинг ривожланиш статистикаси ва критик босқичлари. Мия ва тил. Ҳайвонларда интеллектуал хатти-ҳаракатлар.

VII модул. ПСИХОЛОГИЯ ТАРИХИ

1-мавзу. Психология тарихи предмет ва вазифалари

Психология тарихини ўрганишнинг аҳамияти. Психология тарихининг предмети, максоди, вазифалари. Унинг психика ҳақида илмий билимлар тизимида тутган урни. Психология тарихини даврлаштириш: биринчи давр психологик билимларнинг фалсафа ва табиатшунослик фанлари таркибида ривожланиши (IV аср милл.авв.-XIX аср ўрталарига қадар). Иккинчи босқич мустақил фан сифатида ривожланиш даври (XIX аср ўрталари - то ҳозирга қадар). Психология тарихи ижтимоий жараёнларнинг қонуниятлари ҳақида. Психологик гояларнинг ривожланиши. Психология тарихининг методлари ва манбалари.

2-мавзу. Антик давр психологияси. Жон ҳақидаги психологик билимларнинг вужудга келиши

Антик давр психологиясида жон ҳақида материалистик таълимотларнинг асосий ҳолатлари. Антик материализм чўққиси, атомистик материализм. Демокрит ва унинг устози Ливкипп дунёқарашлари (милл.авв.У аср). Антик материализмда «жон» ҳақидаги таълимотлар. Демокритнинг жон ҳақидаги тушунчаси. Эпикурнинг жон ҳақидаги тасаввури. Жоннинг 8 қисми ҳақидаги стоиклар тасаввурлари. Онг ҳақида таълимотлар. Эпикур таълимотида ташки ва ички ҳиссиёт ҳақидаги

тасаввурлар. Стоикларнинг аффектлар таълимотига қўшган хиссалари ва уларнинг аффектлар билан курашишга оид тавсиялари.

Ирода ва характер муаммоси. Стоикларда озодлик тушунчаси. Афлотун психология ҳақида. Афлотун таълимотида рухнинг ўлимдан кейинги ҳаёти ҳақидаги тасаввурлар. Арасту таълимотида - жон тушунчаси. Жон классификацияси: ўсимлик, ҳайвон, инсон. Ҳиссиёт ҳақида таълимотлар. Арастунинг фаолият ҳақидаги фикрлари. Антик даврдаги тиббиёт олимларининг таълимоти.

3-мавзу. Шарк мутафаккирларининг психологик ғоялари

Ўрта асрларда Марказий Осиё мутафаккирларининг психологик қарашлари.

Абу Наср Форобийнинг (873-950 йй.) психологик қарашлари.

Абу Райхон Беруний (973-1048 йй.)нинг психологик қарашлари. Мутафаккирнинг «Минералогия», «Геодезия», «Ҳиндистон», «Ўтган авлодлар обидалари» номли йирик асарлари аҳамияти.

Буюк қомусий олим Абу Алибн Синонинг (980-1037 йй.) «Донишнома», «Рисолаи шик», «Тибконунлари» асарларида психология соҳаларига оид маълумотлар. Абу Али ибн Сино умр давлари психологияси асосчиси сифатида. Абу Али ибн Синонинг тиббиёт психологиясига оид қарашлари ва уларнинг бугунги кун фани учун аҳамияти.

Юсуф Хос Ҳожиб XI асрнинг атокли мутафаккири. Унинг психологик қарашлари. Амир Темур ва ижтимоий-психологик фикрлар. Алишер Навоий асарларида психология масалалари. Мирзо Бедил томонидан олдиндан белгиланган «такдирга баён бериш» ғояларининг танқид қилиниши.

Имом Ғаззолий асарларида психологияга оид қарашларнинг ифодаланиши.

4-мавзу. Онг ҳақидаги психологик тасаввурлар

Онг психика мезони сифатида алоҳида белгиланиши. Декарт таълимотининг асоси. Психика инсон ички дунёси сифатида. Декарт таълимотида «жон» ва «тана» тушунчаси. Декарт дуализми (1596-1650).

Спиноза психологияси (1632-1677). Фалсафий таълимотларда (XVII) эмпирик психологиянинг юзага келиши. Ф.Бэкон - эмпирик психология асосчиси. Т.Гоббс (1588-1679) таълимотининг асосий ғоялари. Джон Локк (1632-1704) эмпирик психологиянинг отаси.

Г.Лейбниц (1646-1716) психофизиологик муаммоси. Ассоционистик психологиянинг вужудга келиши ва Д.Беркли (1685-1753), Д.Юм (1711-1776) «Инсон табияти ҳақида трактат» (1739) ва «Инсон билишини тадқиқ этиш» (1748) асарларида ассоциация тушунчасининг ривожлантирилиши. Д.Гартли (1705-1757) қарашлари.

XVIII аср охири ва XIX аср бошларида немисклассик фалсафасидаги психологик ғоялар.

Экспериментал психология шаклланишига қадар психологиянинг онг ҳақидаги фан сифатида ривожланиши. XIX асрнинг биринчи ярмида немис

эмпирик психологиясининг пайдо булиши. И.Ф.Гербарт (1776-1841) психологиясида рухнинг 2 та асосда ташкил топиши. Гербарт шогирдлари: Т.Вайтц (1821-1864), М.Кацарус (1824-1903) ва Г.Штейнталь (1823-1899). 19 асрда ассоциатив психологиянинг ривожланиши. Джеймс Милль (1773-1836), Александр Бэн (1818-1903), Герберт Спенсер (1820-1903). Россияда психологик фикрларнинг ривожланиши.

5-мавзу. Психологиянинг мустикал фан сифатида ривожланиш боскичи

Табиатшунослик фанлари ва илмий табиий билимларнинг шаклланиши. XIX асрда сезги органлари ва нерв системаси физиологиясининг ривожланиши. Физиолог Вебер (1796-1878 й) ва физик Г.Т.Фехнер(1801-1887 йй.) психологияда экспериментни татбиқ қилиш ҳақида. Фехнер «Психофизика» фанининг асосчиси эканлиги.

Психология фанининг мустикал фан сифатида вужудга қелиши ва унинг очик инқироз (XIX асрнинг 60-йиллари XX-асрнинг 1906-10 йиллари) давридаги ривожланиши. Психологиянинг мустикал фан сифатида шаклланишида экспериментал психология тараккиётида немис Вильгельм Вундтнинг (1832-1920) ўрни.

И.М.Сеченовнинг (1829-1905) психология фани, вазифалари ва психика ҳақидаги янгича тасаввурлари.

Психологиянинг мустикал фан сифатида пайдо бўлиш даврида Э.Титченернинг назарий зиддиятлари (1867-1927) В.М.Бехтерев (1857-1927) россияда биринчи ташкил этилган экспериментал психология лабораториясининг асосчиси эканлиги (1885).Г.Эббингауз (1850-1909)нинг хотира ҳақидаги ишлари.

6-мавзу. Психологик мактабларнинг юзага қелиши тарихи

Чет эл психологиясида очик инқироз. Инқирознинг позитив моҳияти. Бихевиоризм. Дж.Уотсон (1878-1958) талқини. Необихевиоризм.

Гештальтпсихология. «Гештальт» тушунча Х.Эренфельс томонидан қиритилганлиги (1890). Берлинда гештальтпсихология мактаби вужудга қелиши; М.Вертгеймер, К.Коффка (1886-1941), В.Келлер (1887-1967), К.Левин (1890-1947). Тадқиқотларда ирода, аффектлар, эҳтиёж, тафаккур, идрок масалалари ифодаланиши.

Психоанализ мактаби. З.Фрейд (1856-1939) психоанализ асосчиси сифатида. Онг,онгости, онгсизлик тушунчалари ва уларнинг бугунги кун фанида ўрганилганлик ҳолати. А. Адлер (1870-1937) ва К.Юнг. Психиканинг онгга боғлиқ бўлмаган ҳолда мавжудлиги. Неофрейдизм. К.Хорни, Э.Фромм, Г.Салливен ғоялари.

Француз социологик мактаби. Э.Дюркгейм (1858-1917). Ибтидоий тафаккур концепциясининг вужудга қелиши.

В.Дильтей (1833-1911) ҳаёт фалсафасининг асосчиси сифатида. Чет эл психологиясини ривожланишининг ҳозирги ҳолати ва унинг муҳим тенденциялари. Когнитив психология - ҳозирги замон психологиясининг кенг тарқалган йўналишларидан бири эканлиги. Когнитив психология

манбаида Дж.Брунер,Т.Саймон,П.Линдслей, Д.Норман, Д.Р.Андерсон, Х.Фестингер, Ф.Хайдер йирик намояндалар эканлиги. Логотерапия - хозирги замон таъсирчан йуналишларидан бири сифатида. Австриялик психолог В.Франкл (1905) ва унинг хаёт мазмуни туғрисидаги ғоялари ҳамда унинг психология учун аҳамияти.

Ўзбекистонда психология фанининг ривожланиши. Ўзбекистонда психологик мактабларнинг юзага келиши. М.Вохидовнинг психология фанига қўшган ҳиссаси. М.Г.Давлетшин мактаби. Э.Ғ.Ғозиев комил инсон концепцияси. М.М.Маматов ва этнопсихология мактаби. Ўзбекистонда психология фани бўйича илмий изланишлар йўналишлари.

VIII модуль. ПСИХОЛОГИЯ МЕТОДОЛОГИЯСИ

1-мавзу. Фаннинг методологияси ҳақида умумий тушунча

Психология методологияси психологик тушунишнинг мустақил модули сифатида. Фан методологияси тушунчаси. Метод тушунчасини тор ва кенг маънода тушуниш. Методологик билимлар тузилишининг вертикал усули:

- фалсафий методология даражаси:
- фаннинг умумий методологияси:
- яққол-илмий методология даражаси:
- тадқиқот ўтказиш ва унинг методикалари даражаси.

Методологияни фалсафий тушуниш: предмет ичидаги, билимларнинг яққол-илмий бўлимдаги фарқли томонлари. Методология ва фалсафа методологияси. Методология ва фаншунос илмий фаолияти методологияси. Методология ва психология.

Психологик билимлар бутун бир тизим эканлиги ҳақидаги тасаввурлар. Психологиянинг хусусий методологик масалалари ва даражалари. Психологиянинг хусусий методологик тадқиқотлари мақсад ва вазифалари.

2-мавзу. Илмий билиш турларининг тарихий тафсилоти

Тарихий реконструкция илмий билишнинг пайдо бўлиши қонуниятлари ва ривожланишини англаш йўлидир. Илмий билиш ва билишнинг боғқа шаклларининг “демаркация” муаммоси қотиб қолган назарий фан хусусий илмий билишнинг бирламчи шакли сифатида. Қадимги Грецияда билимларнинг алоҳида борлиққа айлантирилиши. Идеал объектлар ва мантикий далиллар илмий билиш тизимининг тизилмаси, жабҳаси сифатида. Қотиб қолган назарий фанларнинг асосий мақсадлари ва қадриятлари. Натуралистик англаш идеалларининг юзага келиши ва ривожланиши.

Ҳозирги замон фани: Илмий эмпирик борлиқ илмий тасвирнинг алоҳида ички таркиби (жабҳаси) сифатида. Омиллар ва талқинлар. Идеал объектларининг янги тоифалари ва улар билан ишлаш усуллари. Тадқиқот установқалари ва мумтоз табиатшунослик йўналиши хусусиятлари. Мумтоз табиатшуносликда борлиқнинг илмий тасвири.

Европа рационализи. Дефиниция маданияти, силлогизмлар техникаси. Рефлексия, фикрлашнинг қодалари ва улар ўзгармаслигига талаб-рационализмнинг асосий белгиси эканлиги.

Илмий билиш шакллари, воситалари, эталонлари, идеал ва нормаларнинг тарихий нисбийлиги.

XX аср илмий революцияси. Илмий билишнинг идеаллари, нормаси ва эталонларининг кескин ўзгариши. Оламнинг янги тасвири ва янги илмий билиш фаолиятининг объекти ва методларининг янгича тушунилиши. Илмий билиш фаолиятининг тадқиқот предмети тааллуқлилиги.

Кузатиш воситаларига нисбатан нисбийлик принципи объектининг ўрганилишини яққоллаштириш сифатида. Янги онтология ва эски реализм инқироzi. Илмий билиш объективлигининг янги идеали-табиатни инсон билан уйғунлаштириб ўрганишдир.

Ўзида ўзини мужассамлаштирган номумтоз, ноёб тарихий тизимлар тадқиқоти-илмий билишнинг янги бўғини. Қадриятлар экспликацияси талаблар ва билиш максадлари дунё ҳақидаги объектив билимлар шароити сифатида.

3-мавзу. Илмий билиш ҳақидаги ҳозирги замон тасаввурлари

Нопозитивизм ва илмий билиш ҳақидаги фаолияти тасаввурларнинг юзага келиши. У Куайн эмпирик назарияси: амалий негиз, талқиний тизим ва амалий қодалар мажмуаси.

К.Поппер ва унинг илмий билимнинг ўсиши ҳақидаги ғояси. Илмий билишнинг таҳлил қилишга тарихий ёндашиш. Амалий маълумотлар илмий билишнинг ўсиши омили эканлиги.

Фальсифицирлаштириш принципи И.Лекатос: илмий билиш констуктив фаолият сифатида. Далил ва инкор мантиқнинг ички бирлигини назарияси. Тадқиқот дастури методологияси илмий билиш ривожланишнинг босқичи. Т.Кун: фандаги «парадигма» ва илмий революция. Тарихийлик тамоёли илмий билишни таҳлил қилишдаги фаолиятли ёндашувининг муҳим жиҳати эканлиги.

Илмий билиш фаолият сифатида. Фаолиятли ёндашув. Илмий билиш ҳақидаги содда тасаввурлар. Фаолият илмий билиш парадигмаси. Дунёнинг ҳаракатдаги тасвири. Ўзлаштирувчи субъект фаолияти билиш жараёни акс эттирувчи чизмаси эканлиги. Илмий фаолият тузилишини тадқиқ этиш илмий билишни таҳлил қилиш йўли сифатида. Илмий билиш ривожининг ички механизмлари ва фаолиятли ёндашув. Тадқиқот стратегияси, ташкил этишнинг турли шакллари илмий билиш фаолияти сифатида. Билиш фаолиятини ташкилий турлари ва шакллари: тажриба, кузатиш, назариёт ва амалиёт.

4-мавзу. Психологик билиш фаолият сифатида

Психология фанининг мақсади ва вазифалари билишнинг психологик фаолияти хусусиятини вужудга келтирувчи тузилишининг асосий жабҳаси сифатида.

Психика ва борлиқни илмий билишнинг тадқиқот этишда фаолиятли ёндашув. Қўшимчалиқ ва мавжудлик тамойиллари психологик ҳолатларни онтологиялаштиришнинг бирламчи постулати эканлиги. Психик борлиқни аниқлашда релятивистик ва конструктив ёндашиш. Психологияда физик монизмни инкор этиш. Субъект ҳаёти ва фаолияти, қадрият мазмунини ўлчаш психологик тадқиқот объектнинг фазовий мавжудлигини эканлиги.

Психологияда маълумот ва далил тушунчалари. Тадқиқот объекти ва предмети. Объектлар типологияси ва уларнинг ўзаро таъсири хусусиятлари.

Психика тадқиқот тизими қуроли сифатида. Ички ривожланиш ва мақсадни қўлаш қобиляти инсон хусусияти сифатида. Психологик тадқиқот объектларининг сунъийлиги, диалоглиги, тарихийлиги.

Психологияда детерминизм турлари (системали, қайта алоқа типдаги, эхтимол, мақсадли). Психологияда тасвирлаш, тушунтириш ва башорат қилиш (олдиндан айтиб бериш). Психологияда билимларнинг объективлиги ва аниқлиги. Психологияда билимларнинг ҳаққонийлигини текшириш йўллари.

Предметлилик принципи, онг ва фаолият бирлиги принципи, тараккиёт принципи. Психологияда фаолиятли ёндашувнинг асосини ташкил қилиш.

Психологик билишда амалиётнинг роли. Амалиёт ва методология. Психологияда конструктив ёндашишнинг юзага келиши ва ривожланиши. Шакллантириш психологияда билиш методи сифатида.

5-мавзу. “Психотехник бирлик” психологик таҳлил бирлиги сифатида

Фаолиятли парадигмада амалий ишнинг эталони, нормаси, мақсади ва вазифалари

Шахс концепциялари ва уларнинг ҳозирги замон талқини. Шахсни шакллантириш ва ташхис қилиш методикалари. Комил инсон муаммоси. Ҳозирги замон комил инсон назариялари. Психологиянинг асосий категориялари тўғрисида ҳозирги замон тушунчалари.

6-мавзу. Феноменология соҳаси бўйича психологик ёндашувлар

Феноменологияга оид янгича муносабат ва унинг психологик тавсифи. Феноменологиянинг замонавий таърифи, моҳияти.

Тақлид, юқиш, ишонтириш психологик феноменал ҳодиса сифатида. Мазкур феноменларнинг ижтимоий ҳаётдаги ўрни, аҳамияти ҳамда ижобий ва салбий қўринишларга эга эканлиги. Уларнинг тадқиқот методлари тўғрисида мулоҳазалар.

Идрокнинг феноменал ҳолатлари тўғрисида умумий тушунча: Иллюзия, галлюцинация, аттракция, қаромат қилиш. Антиципация тўғрисида тушунча. Антиципация тузилиши: субсенсор, субцептив, сенсомотор, сенсор, тасаввур, ижодий- ҳаёлий. Антиципацияни ўрганish методлари. Перцептив химоя.

Сиёсий лидерлик ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари. Сиёсий лидерлар классификацияси.

7-мавзу. Бегоналашиш психологик муаммо сифатида

Бегоналашиш механизмлари ва уларнинг психологик тавсифи. Бегоналашишни тадқиқ этиш имкониятлари.

Адаптация психологик муаммо сифатида. Адаптация турларининг психологик ўзига хослиги ва ўрганиш методлари.

Таъсир ўтказишнинг психологик кўринишлари: информацион-психологик, психоген, психоаналитик, нейролингвистик, психотрон, тасодифий, конвенционал, экспрессив. Психологик таъсир: операцион фаолият, процессуал (маъқуллаш), жавоб реакцияси (қайта қуриш). Социал конгруэнция феноменал ҳолат тарикасида. Социализация (ижтимоийлашув)нинг туб моҳияти тушунчаси (демократизм даврида): актуал “Мен”нинг моҳияти. Тоталитар даврда социализация: мазахизм, садизм, деструкция, конформизм. Уларни тадқиқот этиш методлари ва методикалари. Феноменал ҳолатларни илмий тушунтиришда борлиқни илгарилаб ақс эттириш, сенсомоторперцептив экстраполяси, башорат қилишнинг эҳтимоллари назарияларининг роли. Унинг психологик моҳияти, тавсифи ва тадқиқ этиш имкониятлари.

8-мавзу. Бахт психологик муаммо

Бахт психологик муаммо сифатида. Бахт тўғрисида назариялар.

Бахтнинг нисбий моҳияти. Бахт тушунчасининг этник, гендер ва ёш хусусиятлари. Унинг диагностикаси ва динамикасини ўрганиш.

Сунъий мия ва унинг психологик талқини. Интукция, инсайт муаммоларининг ижодиётдаги аҳамияти. Идрок майдони назарияси ва ақлий фаолият маҳсуласи муносабати. Мия ва сунъий мия узвийлиги, узлуксизлиги масалалари талқини.

Омад ва омадсизлик муаммосининг психологик талқини. Муваффақият ва муваффақиятсизлик. Онглилик ва онгсизлик, онгостилилик. Таъсирланиш ва таъсирга берилиш: тасодифий, оммавий, реклама, нуфуз. Ишонтиришнинг самарали жабҳалари: мақсадга йўналганлик, объектнинг аниқлиги, ахборотларнинг нотанқидий идрок қилиш, ҳулқ-атвор ижросининг аққоллиги.

9-мавзу. Муомала психологик феноменал ҳолат сифатида

Шахслараро ва оммавий муомала; ишончли ва низоли муомала; тўғри ва билвосита; императив ва манипулятив муомала моҳияти.

Акцентуация, амбивалентлик, амбиция, аффилиация муаммоларининг психологик механизмлари ва уларнинг тадқиқот методлари.

Деперсонализация, диспозиция, каузал атрибуция, моргиналилик воқеликлари феноменал ҳолат эканлиги. Уларни ўрганишнинг психологик имкониятлари.

Кечинма ва унинг принциплари: реаллик, қадрият, ижодиёт, қониқчилик. Стресс, фрустрация, ички низо, ҳаётий кризис феноменал ҳолат сифатида.

Психологик ҳимоя, компенсация феноменал ҳолат сифатида психологик тавсифи. Нотўқислик комплекс (А.Адлер), ҳаракатни тугатилмаганлик самараси (Б.Зейгарлик), психологик ҳимоя механизмлари (Л.Н.Леонтьев), мотиви мақсадга йўналганлик механизм (А.Н.Леонтьев).

Маъно муаммоси ва унинг тузилиши: маъно-аҳамият, маъно-эмоция маънонинг касб этувчанлик ва маъно касб этувчанлик. Феноменал ҳолатларнинг тадқиқот методлари ва уларнинг натижалари.

Магик (мужизавий) ҳаракат (Сартр). Қайғунинг оқибатлари (Э.Линдемман). Рухий тушқунликнинг психологик тавсифи.

Шахслилик маъно касб этувчи низонинг ўзига ҳослиги. Вазиятлар ечимнинг эмоционал усули. Вазиятдан чиқиш масаласининг психологик тавсифи.

Илмий билиш ҳақидаги ҳозирги замон тасаввурлари. Психологик билиш фаолият сифатида. “Психотехник бирлик” психологик таҳлил бирлиги сифатида.

Изоҳ: ҳар бир бўлим бўйича маъруза машғулот мавзулари фаннинг ишчи дастури шакллантирилаётганда долзарблигига кўра ва мангулотлар учун ажратилган соатлар ҳажмига мос ҳолда фойдаланиш тавсия этилади.

IV. Семинар машғулотлар бўйича кўрсатма ва тавсиялар

Семинар машғулотларини уюштириш бўйича тавсия қилинадиган мавзулар:

1. “Умумий психологияга эволюцион кириш” модули

1. Эволюцион психологияга кириш.
2. Психиканинг эволюцияси ва вужудга келиши.
3. Табiiй ва жинсий танланиш назариялари.
4. Шахсни эволюцион жиҳатдан ривожланиши.
5. Когнитив жараёнларни шаклланиши. Инсонда ақл эттириш даражалари.
6. Психик жараёнларни шаклланишида тушнинг аҳимияти.
7. Инсон психикасини онтогенезда ривожланиши.
8. Психик жараёнлар ва мианинг ўзаро алоқдорлиги.
9. Ҳаракат инсон фаолиятнинг бирлиги сифатида. Хитти-ҳаракат курилмалари.
10. Зоопсихология ва қиёсий психологияга кириш. Ҳайвонлар психик фаолиятининг умумий тавсифи.
11. Ҳайвонларнинг психик фаолиятини онтогенезда ривожланиши.
12. Ҳайвонот оламида психик функциялар эволюцияси. Қиёсий психология

2. “Шахс” модули

1. Шахс психологиясининг методологик принциплари.
2. Классик психоанализ ва унинг модификациялари.
3. Психологияда шахсни ўрганишлар назарияси.
4. Гуманистик психологияда шахс.
5. Шахс экзистенциал психологияси.

6. Ҳар хил психология мактабларида шахс назариялари.
7. Рус психологиясида шахсга ёндашувлар.
8. Шахс тараққиётини даврларга бўлиш.
9. Шахс ривожланишининг индивидуаллик хусусиятлари ва уларнинг роли.
10. Социогенезда шахс.
11. Шахснинг ўз-ўзини англаши ва Мен—концепцияси. Шахснинг социал тасаввурлари.
12. Шахс тараққиётининг психотик, чегараланган ва невротик даражалари.

3."Ички регуляция"

1. Мотивация ҳақида умумий тушунча.
2. Мотивациянинг ривожланиш босқичлари.
3. Мотивациянинг тузилишига тизимли ёндашув.
4. Мотивациянинг онтогенезда шаклланиши.
5. Меҳнат фаолияти мотивацияси.
6. Мотивациянинг психологик назариялари.
7. Алоҳида фаолият турлари мотивациялари.
8. Эришганлик, аффилиация, ҳукмронлик мотивлари.
9. Инсон мотивациясининг вазиятлилиги ва шахслилик жабҳалари.
10. Эмоция ҳақида умумий тушунча.
11. Эмоция психологиясининг назарий ёндашувлари.
12. Эмоционал ҳолатлари.
13. Эмоционал реакцияларнинг нейрофизиологик ва и биохимик асослари.
14. Ҳар хил модалликдаги эмоциялар тавсифи.
15. Иродавий жараёнлар ҳақидаги умумий тасаввурлар.
16. Ирода назариялари.
17. Шахснинг иродавий соҳаси.
18. Ирода муаммосини талқини.

4."Сезги ва идрок"

1. Сезги ва идрок ҳақида умумий тасаввурлар.
2. Сезги ва идрокни ўрганишдаги ёндашувлар.
3. Сезгилар классификацияси.
4. Сезгиларнинг ўзгарувчан шакллари.
5. Тери туюш сезгиси ва идроки.
6. Кўриш сезгиси ва идроки.
7. Эшитиш сезгиси ва идроки.
8. Таъм билиш идроки.
9. Ҳид билиш.
10. Перцептив образни ташкиллаштириш.
11. Фазони идрок қилиш.
12. Фазони эшитиш орқали идрок қилиш.

13. Мусикани ва нутқни идрок қилиш.
14. Рангни идрок қилиш.
15. Вактни идрок қилиш.
16. Хатти-ҳаракатини идрок қилиш.
17. Экстрасенсор идрок.
18. Идрокнинг бузилиши.
19. Перцептив ривожланиш.
20. Идрокда ўрганиш.

5. «Диккат ва хотира»

1. Диккат ҳақида тушунча.
2. Диккатнинг психофизиологик индикаторлари ва механизмлари.
3. Мия, онг ва диккат.
4. Диккатнинг асосий хусусиятлар. Диккат турлари ва функциялари.
5. Диккатнинг ривожланиши ва бузилиши. Диккат ва фаолият. Диккатни ўрганишнинг амалий жиҳатлари.
6. Диккатни ўрганишнинг амалий жиҳатлари.
7. Хотира ҳақида умумий тасаввурлар. Хотиранинг нейрофизиологик асослари ва биохимик назариялари.
8. Хотира мураккаб психик жараён сифатида.
9. Хотира турлари классификацияси. Хотира психологиясининг асосий қонуниятлари.
10. Хотира ва фаолият. Инсон хотирасининг ташқил этувчи асосий таъмоиллар.
11. Хотиранинг ривожланиши. Хотиранинг бузилиши.
12. Хотиранинг амалий ўрганиш жиҳатлари.

6. «Тафаккур ва нутқ»

1. Тафаккур тўғрисида умумий тасаввурлар.
2. Тафаккур турлари ва масала типлари.
3. Тафаккурни ўрганишда классик ёндашувлар.
4. Тафаккурни билиш фаолияти сифатида ўрганиш.
5. Инсон ақлий фаолиятининг дифференциал-психологик сифатлари.
6. Тафаккур ва информатика. Тафаккур таҳлилига когнитив ёндашув.
7. Тафаккур фило-ва социогенези.
8. Тафаккур онтогенези.
9. Нутқий тафаккур ривожланиш мумкинмолари.
10. Тил, онг ва тафаккур. Нутқ ва нутқий фаолият.

7. «Психология тарихи» бўлим

1. Психология тарихи предмет ва вазифалари.
2. Антик давр психологияси. Жон ҳақидаги психологик билимларнинг вужудга келиши.
3. Шарқ мутафаккирларининг психологик ғоялари.
4. Онг ҳақидаги психологик тасаввурлар.

5. Психологиянинг мустақил фан сифатида ривожланиш босқичи.
6. Психологик мактабларнинг юзага келиши тарихи.

8. “Психология методологияси” модули

1. Фаннинг методологияси ҳақида умумий тушунча
2. Илмий билиш турларининг тарихий тафсилоти
3. Илмий билиш ҳақидаги ҳозирги замон тасаввурлари.
4. Психологик билиш фаолият сифатида.
5. “Психотехник бирлик” психологик таҳлил бирлиги сифатида.
6. Феноменология соҳаси бўйича психологик ёндашувлар.
7. Бегоналашиш психологгии муаммо сифатида.
8. Бахт психологик муаммо.
9. Муомала психологик феноменал ҳолат сифатида.

Семинар машғулотлари мавзу бўйича режа ва тавсия қилинган адабиётлар асосида ўтказилади. Талаба мустақил тайёргарлик куриб, тўплаган билимларини дарс вақтида ҳимоя қилади. Машғулотлар фаол ва интерфактив усуллар ёрдамида ўтилиши, мос равишда муносиб педагогик ва ахборот технологиялар қўлланилиши мақсадга мувофиқ.

V. Фан бўйича курс иши (лойиҳаси)

Курс иши (лойиҳаси) фан мавзуларига тааллуқли масалалар юзасидан талабаларга яқка тартибда тегишли топшириқ шаклида берилади. Курс иши (лойиҳаси)нинг ҳажми, расмийлаштириш шакли, баҳолаш мезонлари ишчи фан дастурида ва тегишли кафедра томонидан белгиланади. Курс иши(лойиҳаси)ни бажариш талабаларда фанга оид билим, қўникма ва малакаларни шакллантиришга хизмат қилиши керак.

Курс иши (лойиҳаси) учун тахминий мавзулар:

1. “Умумий психологияга эволюцион кириш” модули

1. Тилнинг функциялари
2. Гапнинг асоси
3. Маймунларда мулоқот
4. Қушларда мулоқот
5. Черкс назарияси
6. Кёллер назарияси
7. Мюллер назарияси
8. Торндайк назарияси
9. Акцепция фазаси
10. Ҳайвонларда вазиятларни тадқиқ қилиши
11. Интеллектуал ҳатти-ҳаракат фазалари
12. Инсайт сўзининг маъноси
13. Интеллектуал ҳатти-ҳаракатнинг рус олимлари томонидан ўрганилиши
14. Психиканинг эволюцион босқичи (А.Н.Леонтьев бўйича)

2. “Шахс” модули

1. Шахснинг хорижий назариялари.
2. Психоанализда шахс муаммоси.
3. Аналитик психологияда шахс муаммоси.
4. Хорижий психологияда экстраверсия, интроверсия.
5. А.Адлер бўйича шахс тушунчаси.
6. Шахсга физиологик ёндашиш.
7. Г.Оллпорт бўйича шахс муаммоси.
8. Дж.Мид ва роллар назарияси.
9. Шахс конструктлари психологияси.
10. Хорижий психологияда шахс тараққиёти муаммоси.
11. А.А. Маслоу гуманистик психология вакили.
12. Шахснинг ички олами.
13. Қобилиятлар.
14. Характер ва темперамент.
15. Шахснинг мотивация соҳаси.
16. Шахснинг муносабат концепцияси.
17. Шахснинг маънавий дунёси.
18. Шахснинг роли, статуси, позицияси.

3. “Ички регуляция” модули

1. Ғудакларнинг эмоционал ривожланиши.
2. Мотивациянинг асосий ёндашувлари
3. Эмоцияни экспериментал ўрганиш
4. Қоникқанлик мотив сифатиди (В. Г. Асеев , А. Г. Ковалев, П. М. Якобсон).
5. Мотив ва мотивациянинг саккизта асосий муаммолари.
6. Хусусиятлар назариясида мотивация (Г.Оллпорт, Р.Б.Кеттелл, Г.Мюррей)
7. А.А.Файзуллаев бўйича мотивация жараёни босқичлари.
8. Ички ташкилий мотивациялар.
9. Хулқ-атворнинг ситуатив детерминантлари
10. К.Левиннинг майдон назарияси.
11. Социал мотивлар: аффиляция ва ҳокимият.
12. Про- ва антисоциал мотивлар.
13. Эмоциянинг намоён бўлиши.
14. Эмоция ва унинг табиатининг ёригиши.
15. Ирода назариялари.
16. Ироданинг амалий жиҳатдан ўрганиш.
17. Мотивациянинг вазиятчи ривожланиши.
18. Установканинг тадқиқ этилганлиги.
19. Ўзини ўзи баҳолаш ва мотивация.
20. Мотивларнинг индивидуал фарклари

21. Мотивациянинг кенг тарқалган моделлари
22. Ирода ва унинг мезонлари.
23. Хулқ-атворнинг иродавий бошқаруви.

4. “Сезги ва идрок” модули

1. Сезгилар ва ишлаб чиқариш жараёни.
2. Психофизика ва психофизиология.
3. Инсон амалий фаолиятида психофизика.
4. Инсоннинг оламни идрок этиши.
5. Иллюзия ва установка.
6. Идрокнинг индивидуал хусусиятлари.
7. Идрок қўлами.
8. Идрок ва реклама.
9. Идрок патологияси.

5. “Диққат ва хотира” модули

1. Диққатнинг физиологик механизмлари.
2. Ўқувчи диққатини ривожлантириш.
3. Диққатнинг психологик назариялари.
4. Диққат самарадорлигига таъсир кўрсатувчи омиллар.
5. Диққат хусусиятлари.
6. Диққатнинг ривожланиши.
7. Бошлангич синф ўқувчилари диққати.
8. Диққат ва ирода.
9. Диққат патологияси.
10. Диққат етишмаслик синдроми.
11. Диққатнинг назорат функцияси.
12. Л.С.Виготскийнинг диққат борасидаги изланишлари.
13. Диққат турлари классификацияси.
14. Диққат ва ориентировка рефлекси.
15. Диққатнинг нейрофизиологик механизми.
16. Хотира ва тажриба.
17. Хотиранинг психофизиологик назарияси.
18. А.Р.Луриянинг хотирага доир тадқиқотлари.
19. Хотиранинг мотор назарияси.
20. Хотира ва таълим жараёни.
21. Мнемотехника.
22. Хотира самарадорлигига таъсир кўрсатувчи омиллар.
23. Хотира турлари.
24. Феноменал хотира.
25. А.А.Смирновнинг хотирани ўрганишга доир изланишлари.
26. Хотирани экспериментал ўрганиш.
27. Хотира ва тасаввур тимсоллари.
28. Хотира ва гипноз.

29. Хотира ва диққат.
30. Касбий фаолият ва хотира.

6. "Тафаккур ва нутқ" модули

1. Тафаккур вужудга келишининг биологик асослари.
2. Тафаккурнинг меҳнат фаолиятида вужудга келиши ва ривожланиши.
3. Ибтидоий тафаккур.
4. Тафаккурнинг кроссмаданий тадқиқ этилиши.
5. Тафаккурни ривожланиш босқичлари.
6. Кўргазмали-ҳаракат ва кўргазмали-образли тафаккур.
7. Тафаккур ва ҳаёл.
8. Тафаккур типологияси.
9. Тафаккур ривожланишининг асосий босқичлари.
10. Тафаккур ва нутқни муносабатларини психофизиологик мисоллар асосида ақлий жараёнларнинг объектив индикаторларга ажратиш.
11. Тафаккурни дифференциал психологик ўрганиш ва интеллектуал тестлар.
12. Креативликни ўрганиш тестлари.
13. Шакллантирувчи экспериментда тафаккурни ўрганиш.
14. Ижодий топшириқларни ечишнинг самарали йўллари.
15. «Ақлий ҳужум» методи ва унинг татбиқ этиш.
16. Тафаккур ва нутқ таҳлилига асосий ёндашувлар.
17. Тафаккур ва нутқ генетик илдизлари (Л.С. Виготский бўйича).
18. Тушунчанинг психологик ўрганишнинг ўзига ҳослиги.
19. Илмий ва ҳаётий тушунчаларнинг ҳосил бўлиши ва уларнинг ривожланиш йўллари.
20. Когнитив психологияда тушунчалар шаклланишини тадқиқ этиш.
21. Тил ва онг муносабатлари.

VI. Мустақил таълим ва мустақил ишлар

Мустақил таълим учун тавсия этиладиган мавзулар:

1. "Умумий психологияга эволюцион кириш" модули

1.1. Психиканинг эволюцион тараққиёти

1. Тил ва олий психологик функциялар боғлиқлиги
2. Нотирик организмларнинг парчаланиши
3. Рефлектор хатти- ҳаракатлар
4. Рефлекслар ҳақида тушунча
5. Ҳайвонларда фаол ориентировка ҳолати
6. Психик жараёнларнинг вужудга келиши
7. Ҳайвонларда меҳнат курулларидан фойдаланиш
8. Филогенетик ривожланиш босқичлари
9. Туғма ва индивидуал хатти-ҳаракатлар
10. Нутқли ва нутқсиз муомала
11. Замонавий йўналишларда ҳайвонлар ҳаракатлари ўрганилиши.

12. Ҳайвонларда фаолият тушунчаси
13. Онтогенезда инсон психикасининг ривожланиши
14. Жонли ва жонсиз табиатда ақс эттириш шакллари

1.2. Зоопсихология

1. Филогенезни ўргатиш ва хотира
2. Приматлар психикаси ва хатти-ҳаракатларининг антропологик афзалликлари
3. Инсон боласи ўйинларини маймунларники билан қиёсий психологик характеристикаси.
4. Ҳайвонларда тақлиб қилиш
5. Ҳайвонлар психикасини ўрганиш усуллари.
6. Гуруҳий хатти-ҳаракати филогенези

4. “Шахс” модули

1. Шахс психологиясида тадқиқот ва баҳолаш.
2. Психоанализда тадқиқот методлари и.
3. Шахснинг ҳимоя механизмлари.
4. Персонология шахс тўғрисидаги фан.
5. Шахснинг ташқи ва ички олами.
6. “Q-саралаш” техникаси.
7. У.Джемс ва онг психологияси.
8. Суфизм ва ислом анъаналари.
9. Йога ва ҳинд тенденциялари.
10. Рудольф Штейнер ва Макс Гендель теософия тенденциялари.
11. Шахс характерини амалий жиҳатдан ўрганиш,
12. Қобилиятлар ва генетика.
13. Характер ва ирсият.
14. Шахс эмоцияси.

5. “Ички регуляция” модули

1. Мотивация жараёнлари психологияси тарихи ва ҳозирги ҳолати.
2. Инсон эҳтиёжлари ва мотивларининг ҳилма ҳиллик табиати.
3. Инсон мотивацион соҳасининг ривожланиши.
4. Алоҳида тур мотивациялари.
5. Эмоционал жараёнларнинг умумий тавсифи.
6. Эмоционал ҳодисаларнинг ҳилма ҳиллиги ва функциялари.
7. Эмоция ҳақидаги назарий тасаввурлар ривожланиши.
8. Ирода инсон фаолиятини ва ҳулқ-атворини ихтиёрий бошқарув сифатида.
9. Шахснинг иродавий сифатлари, уларни ўрганиш усуллари.
10. Эҳтиёжлар шаклланиш босқичлари.
11. Эҳтиёжларнинг классификацияси.
12. Эҳтиёжларнинг эмоционал намоён бўлиши.

- 13.Эҳтиёж ҳолат сифатида.
- 14.Эҳтиёжлар тизимли реакция сифатида.
- 15.Иккиламчи эҳтиёжлар.
- 16.Мотив мақсад сифатида.
- 17.Қоникқанлик мотив сифатида (В. Г. Асеев , А. Г. Ковшар, П. М. Якобсон).
- 18.Мотива ва мотивациянинг саккизта асосий муаммолари.
- 19.Хусусиятлар назариясида мотивация (Г.Олпорт, Р.Б.Кеттелл, Г.Мюррей)
- 20.АА.Файзуллаев бўйича мотивация жараён боскичлари.
- 21.Ички ташкилий мотивациялар.
- 22..Хулқ-атворнинг ситуатив детерминантлари
- 23.К.Левиннинг майдон назарияси.
- 24.Социал мотивлар: аффилиация ва ҳокимият.
- 25.Про- ва антисоциал мотивлар.
- 26.Эмоциянинг намоён бўлиши.
- 27.Эмоция ва унинг табиатини ёритиш.
- 28.Ирода назариялари.
- 29.Иродани амалий жиҳатдан ўрганиш.

6.”Сезги ва идрок” модули

1. Шаклларни идрок қилишнинг ўзига хослиги ва перцептив ташкиллаштириш.
2. Қўриш идрокига экологик ёндашув.
3. Қўриш идрокининг ўзига хослиги
4. Шахсни сенсор ташкиллаштириш
5. Инсонда маълумотларни қайта ишлаш.
6. Вақтни идрок қилиш ва шахс. Шахснинг психологик вақти.
 1. Эшитиш сезгиси
 2. Таъм билиш идроки
 3. Ҳид билиш
 4. Оғрик идроки.
 5. Психологлар учун марказий асаб тизими анатомияси
 6. Сезгилар классификацияси
 7. Сенсор-перцептив жараёнлар
 8. Эшитиш идроки
 9. Таъм билиш идроки
 10. Ҳид билиш, оғрик идроки

7. «Диккат ва хотира» модули

1. Диккатнинг танловчанлиги ва йўналганлиги.
2. Диккат хусусият сифатида .
3. Диккатнинг психологик концепциялари (У.Джемс, Торндайк)
4. Ихтиёрий диккатни ривожлантириш йўллари.
5. Диккат ҳажминини ўлчаш.

6. Диккат ва психик баркарорликни ўлчаш методикалари
7. Диккатнинг асаб тизими билан боғликлиги (Б.М.Теплов, В.Д.Неблицин).
8. Э.Титченернинг диккат муаммосидаги қарашлари таҳлили.
9. П.Я.Гальпериннинг диккатга доир концепциясининг моҳиятини ўрганиш.
- 10.Н.Н.Ланге бўйича диккат концепциялари классификацияси
- 11.Л.С.Виготскийнинг диккат ривожланишини ўрганиш тажрибалари.
- 12.Хотирани фаолиятли ёндашув орқали ўрганиш.
- 13.П.И.Зинченконинг эсда олиб қолиш юзасидан олиб борган тажрибалари
- 14.З.Фрейднинг хорижий сузларни эсда олиб қолишга доир изланишларини.
- 15.Феноменал хотирани психологияда тадқиқ этилганлиги.
- 16.Хотиранинг ассоциатив назарияси.
- 17.Хотиранинг бихевиористик концепцияси
- 18.Хотиранинг бузилиши ва уни тиклаш йўллари.
- 19.Хотира ва таълим жараёни
- 20.Хотира ва гипноз.
- 21.Хотирани машқлантириш йўллари.
- 22.Шарк мутафаккирлари асарларида хотира муаммоси.
- 23.Хотира муаммосига замонавий психологик ёндашувлар.
- 24.Хотира ва жинсий-психологик тафовутлари.
- 25.Хотира ва генетика.

8.«Тафаккур ва нутқ» модули

1. Ч.Осгуднинг «Семантик дифференциал методи.
2. К. Дункернинг продуктив тафаккурга доир изланишлари.
3. Р.Арнольднинг «Визуал тафаккур» асари.
4. Э. Блейлернинг «Аутистик тафаккур» асари.
5. Леви-Брюльнинг «Ибтидоий тафаккур» асари.
6. Б.М. Тепловнинг «Саркарда акли» асари.
7. Л.С. Виготскийнинг эгоцентрик нутқ табиати ҳақида
8. Ж.Пиаженинг «эгоцентрик нутқ» қарашлари.
9. Тушунча ҳосил бўлиши тадқиқотлари: қўш стимул методикаси,
- 10.Масала ечишни белгиловчи омиллар.
- 11.Тафаккур ва нутқнинг генетик илдизи.
- 12.Тушунчани экспериментал ўрганиш.
- 13.Муस्ताқил тафаккурни ривожлантириш.

7.«Психология тарихи» модули

- 1.Эмпиризм ва ассоцианизм: билим ва тажриба. Немис классик фалсафасидаги психологик гоялар.
- 2.Психологиянинг муस्ताқил фан сифатида таркиб топиши давридаги назарий қурашлар

3. Психология тарихида психоанализ.
4. Умр даврлари психологиясининг вужудга келиш тарихи.
5. Абу Али ибн Синонинг психологик гоялари тарихи.
6. Психоанализ «ворислари» ва «тўқинилик қилувчилари»и
7. Гуманистик психология.
8. Психологияда тизимли ёндашув.
9. Замонавий психология тармоқларининг ривожланиши.
10. У.Джеймс психологияси ва унинг танқидий талқини.

8.«Психология методологияси» модули

1. Идентификация, шахс назарияси, патриотизм тушунчаларининг феноменал жабхалари ва уларни ўрганишининг йўл-йўриқлари;
2. Альтруизм тўғрисида умумий тушунча;
3. Онгининг дезинтеграциялик хусусияти;
4. Сиёсий лидерларнинг тадқиқот методлари;
5. Фаоллик механизмлари тавсифи.

Мустақил ўқитирилганган маъзулар бўйича талабалар томонидан семинар машғулотларга тайёргарлик, дарслик ва ўқув қўлланмалар бўйича фан боблари ва маъзуларини ўрганиш, рефератлар тайёрлаш ва уни тақдимот қилиш тавсия этилади.

VII. Асосий ва қўшимча ўқув адабиётлар ҳамда ахборот манбалари **Асосий адабиётлар**

1. Myers D.G. Psychology, Ninth Edition. – Worth Publishers, 2010. – 910 p.
2. Мухаммедова Д.Г., Муллабоева Н.М., Расулов А.И. Умумий психология. -Т.ЎзМУ, 2018. -298 б
3. Ғозиев Э.Ғ. Умумий психология. Т.: Ўқитувчи, 2010.
4. Леонтьев А.Н. Лекции по общей психологии: учеб.пособие для студ.высш.учеб.заведений. – 5-е изд., стер. – М.: Смысл; Издательский центр «Академия», 2010. – 511 с.
5. Лурия А.Р. Лекции по общей психологии. – СПб.: Питер, 2006. – 320 с.

Қўшимча адабиётлар

6. Мирзиёев Ш.М. Буёқ келажигимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қуралиш. Тошкент. Ўзбекистон нашриёти, 2017
7. Мирзиёев Ш.М. Қонуи устуворлиги ва манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Тошкент. Ўзбекистон нашриёти, 2017
8. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Тошкент. Ўзбекистон нашриёти, 2017
9. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг қундалик қондаси бўлиши керак. Тошкент. Ўзбекистон нашриёти, 2017.
10. David F. Lohman, Joni M. Lakin. Reasoning and Intelligence. New York: Cambridge University Press, 2009.

11. Duane P.Schults. Theories of Personality. Wadsworth, a division of Thomson Learning, Inc. Copyright © 2005.-550p.
12. Edited by Michael Lewis, Jeannette m. Haviland-Jones, and lisa feldman barrett. Handbook of emotions/ The Guilford press. New york london.-2008.
13. Elizabeth A. Styles. The psychology of attention. This edition published in The Taylor & Francis e-Library, 2005.-232 p.
14. Gerald Matthews.- Cambridge University Press.- 2009.-906 p.
15. Strongman K. T. The Psychology of Emotion. Copyright. John Wiley & Sons Ltd, The Atrium, Southern Gate, Chichester. 2003.
16. The Cambridge Handbook of Personality Psychology// Edited by Philip J. Corr. Cambridge University Press 2009
17. Андреев О.А. Тренируем свое внимание /Серия «психологический практикум».-Ростов н/Д: «Феникс», 2004.-232 с.
18. Андреев О.А. Тренируем свою память/ Серия «психологический практикум».-Ростов н/Д: «Феникс», 2004.-224 с.
19. Васильев И. А., Магомед-Эминов М. Ш. Мотивация и контроль за действием. М., 1991.
20. Гальперин П. Я., Кабыльницкая С. Л. Экспериментальное формирование внимания. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1999.
21. Гибсон Дж. Экологический подход к зрительному восприятию. М: Прогресс, 1988. 462 с.
22. Ғозиев Э.Ғ. Психология. -Т., ЎзМУ «Университет», 2003.
23. Ғозиев Э.Ғ. Тафаккур психологияси. Тошкент: Университет ,1990.
24. Ғозиев Э.Ғ. Хотира психологияси. -ТошДу , 1994.
25. Дормашев Ю. Б., Романов В. Я. Психология внимания. - М., 1995.
26. Зинченко Т. П. Память в экспериментальной и когнитивной психологии.– СПб.: Питер, 2002. – 320 с.
27. Ж.Годфруа. Что такое психология? М. 1999 г. 2-том.
28. Зинченко Т. П. Память в экспериментальной и когнитивной психологии. - СПб, 2002.
29. Изард К. Эмоции человека. М., 2001.
30. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.
31. Ильин Е. П. Психология воли. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – 368 с.
32. Ильин Е. Психология индивидуальных различий. М. 2003 г.
33. Клонингер С. Теория личности: познание человека. -СПб.: Питер. 2003. - 720 с.
34. Крылов А.А., Маничева С.А. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии.-Спб.: Питер, 2005.-550 с.
35. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М: Изд-во полит, литературы.2005. 304 с.
36. Лурия А. Р. Нейропсихология памяти. (Нарушения памяти при локальных поражениях мозга)». М., «Педагогика», 1998.
37. Любимов В.В. Психология восприятия. – М.: Эксмо, 2007. – 472 с.
38. Общая психология: в 7 т.: учебник для студ. высш. учеб. Под ред. Б.Братуся. – М.: Издательский центр «Академия», 2007.

39. Максименко С.Д. Общая психология.-М.: «Реф-бук», К.: «Навигатор» 2004.-528 стр.
40. Мартин Д. Психологические эксперименты. Секреты человеческого психики.-Сиб.: Прайм-СПб.: СПб., 2004.-480 с.
41. Маслоу А. Мотивация и личность. М., 1998.
42. Общая психология и психология личности/ под ред. А.А.Резан.- М.: АСТ:Астрель;СПб.: Прайм-СПб., 2009.-630 стр.
43. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Основы теоретической психологии. М., 1998.
44. Психология. Учебник. /Под. Редaktionей А.А.Крылова.-М.: ПБОЮЛ МЛ.Захарова, 2001.-584 с.
45. Реан А. А. Психология изучения личности: Учеб. пособие. — СПб., Изд-во Михайлова В. А., 1999. — 288 с.
46. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. М., 1989.
47. Суннатова Р.И. Каримова В.М.,Таджибева Р.И. Мустақил фикриши. Тошкент, 2000.
48. Суннатова Р.И. Структура мыслительной деятельности. Ташкент: Фан, 1996.
49. Узнадзе Д. Н. Общая психология / Пер. с грузинского В. Ш. Чомахидзе; Под ред. И. В. Имедадзе. — М.: Самаял, СПб.: Питер, 2004. — 413 стр
50. Узнадзе Д. Н. Психологические мотивации поведения человека. М., 1969.
51. Усманова Э.З. Ўқувчиларнинг мустақил тафаккурин қандай шакллантириш мумкин?—«Педагогика ва ёш психология» шланг-оммабон серия, 2000,№1.
52. Усманова Э.З.Мотивационно-эмоциональная регуляция мышления в условиях интеллектуального конфликта. Ташкент: Ўқитувчи, 1993.
53. Файзуллаев А. А. Мотивационная саморегуляция личности. Ташкент, 1987.
54. Фромм Э. Психология человеческой деструктивности. М. 2000 г.
55. Хрестоматия по вниманию/ Под ред. А. Н. Леонтьева, А. А. Пузыря, В. Я. Романова. М.: Питер, 2004.
56. Хрестоматия по общей психологии. Психология памяти/ Под. ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В, Я. Романова. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2001.
57. Шиффман Х. Ощущение и восприятие. – 5-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 928 с.
58. Юнг К.Г. Очерки по аналитической психологии.-Мн.: ООО «Харвест», 2003.-528 с.
59. Юнг К.Г. Воспоминания, сноведения, размышления.-Мн.: ООО «Харвест», 2003.-496 с.
60. Юнг К.Г. Психологические типы. -Мн.: ООО «Харвест», 2003.-528 с.

Интернет сайтлари

61. <http://textshare.tsx.org>

62. <http://www.mgimo.ru/fileserver/>
63. <http://www.ssu.runnet.ru/...>
64. http://www.philol.msu.ru/~rlc2001/ru/sch_14.htm
65. <http://www.voppsy.ru>
66. <http://flogiston.ru/arch>
67. <http://psychol.ras.ru>
68. <http://psyberia.ru>